

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Природничо-географічний факультет

Кафедра загальної та регіональної географії

Острога Дмитро Васильович

**ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
КРАСНОПЛЬСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Б.М. Нешатаєв,
доктор географічних наук, професор,
професор кафедри загальної та регіональної
географії

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ Д. В. Острога

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ УТВОРЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КРАСНОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН.....	5
1.1.Історичні аспекти виникнення району.....	5
1.2. Географічне положення та його вплив на природні умови	6
РОЗДІЛ 2. ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ УМОВИ ТЕРИТОРІЇ КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ.....	10
2.1.Геологічна будова території	10
2.2.Геоморфологічна будова території.....	14
РОЗДІЛ 3. КЛІМАТО-ГІДРОЛОГІЧНІ УМОВИ.....	22
3.1. Клімат Краснопільського району	22
3.2.Гідрологічні об'єкти району.....	30
РОЗДІЛ 4. ГРУНТОВО-РОСЛИНИЙ ПОКРИВ КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ.....	39
4.1 Ландшафти району.....	39
4.2 Об'єкти природно-заповідного фонду.....	43
РОЗДІЛ 5. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ З ГЕОГРАФІЇ.....	48
5.1 Аналіз програми.....	48
5.2 Розробка уроку.....	50
5.3 Розробка туристичного маршруту.....	54
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність дослідження: одним з головних завдань фізичної географії та географічного краєзнавства є дослідження фізико-географічних регіонів. Дослідження даного району дає можливість охарактеризувати фізико-географічні, геолого-морфологічні, клімато-гідрологічні, ґрунтово-рослинні аспекти Краснопільського району. Також на прикладі даної роботи, можна розглянути використання її матеріалів в освітньому процесі.

Результати даного дослідження дозволяють дати комплексну, загальну фізико-географічну, оцінку території Краснопільського району, а також більш детально розглянути структуру і текстуру даного району, з фізико-географічної точки зору. Власне саме даним критеріями і визначається актуальність даної кваліфікаційної роботи.

Об'єкт дослідження: територія Краснопільського району.

Предмет дослідження: геолого-геоморфологічні, клімато-гідрологічні, ґрунтово-рослинні особливості Краснопільського району.

Мета дослідження: розкрити та проаналізувати фізико-географічні умови території Краснопільського району.

Завдання дослідження:

1. Встановити географічне положення Краснопільського району та його вплив на природні особливості.
2. З'ясувати геолого-геоморфологічні умови території Краснопільського району.
3. Вияснити клімато-гідрологічні умови території району.
4. Охарактеризувати ґрунтово-рослинний покрив та ландшафти Краснопільського району.
5. З'ясувати використання матеріалів кваліфікаційної роботи у шкільному курсі географії.

Наукова новизна роботи: отриманий подальший результат розвитку фізико-географічного дослідження Краснопільського району Сумської області.

Практичне значення роботи: всі зібрані матеріали даної кваліфікаційної роботи можуть бути використанні вчителями з географії, для викладення матеріалу зв'язок з фізичною географією, для викладення матеріалу учням. Матеріали даної роботи можуть бути використані у шкільному курсі географії: «Україна у світі: природа та населення» (8 клас), «Україна в світі» (9 клас) [24]. Матеріали даної кваліфікаційної роботи також, можуть бути використані для викладення дисциплін у закладах вищої освіти, на таких географічних предметах як: «Метеорологія», «Геологія», «Геоморфологія», «Гідрологія», а також «Географія Сумської області» [2].

Апробація результатів кваліфікаційної роботи та публікації:

Зібрані матеріали кваліфікаційної роботи пройшли апробацію на III Всеукраїнської науковій конференції та Всеукраїнській науковій конференції «П'яти Сумські науково географічні читання» [27].

Структура роботи: загальний обсяг становить 62 сторінок, з них 61 – сторінки відведені на основний текст. Дана робота складається із переліку скорочень, вступу п'яти розділів, висновків до кожного розділу, а також одного загального висновку, списку використаних джерел та додатку.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ УТВОРЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КРАСНОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1.1. Історичні аспекти виникнення району

Перші згадки про надання Краснопілля, статусу району починаються з 20 березня 1932 року.

Будівництво Белгородська оборонна лінія, стало одним з головних аспектів виникнення Краснопільського району. Дана оборона лінія мала оборонне значення у південних районах Московії від набігів Ногайської орди, і головне від Кримського хана. Невеликий острог який був споруджений у 1640 році, став на той час став головною фортифікаційною спорудою Краснопілля [12].

Поселення почали стрімко розростатися починаючи з 1651 року, и налічувало близько 200-300 осіб. Починаючи з 1673 рок чисельність населення становила близько 1200 осіб. В тому самому році, було прийняте тішення збудувати чималу фортецю для кращого укріплення території. Першу символіку поселення отримало в першій половині XVIII ст. Ця символіка мала вигляд печатки з гербом містечка, на самій печатці був зображений хрест в сяйві на фоні півмісяця [14] .

Ліквідація козацького устрою на пройшло повз Краснопільського району. У 1756 Краснопільський район отримав військовий статус Сумської провінції. У 1782 році була проведена реформа де землі даного району були передані до складу Охтирського повіту. До початку ХХ століття Краснопільський район, весь цей період залишався волосним містом в складі Харківської губернії.

Надзвичайної слави містечко а загалом і весь район здобув завдяки, своїм ярмаркам на яких можна було купити майже усе, починаючи від коней і великої рогатої худоби, і закінчуючи різними видами посуду і одягу.

Починаючи з 1886 року Краснопілля мало значний приріст населення який з роками аж до, 1913 року налічувалось близько -7468 осіб.

Залізничний шлях який, мав сполучення Белгород-Суми, и проходив по території даного району, зробив значний економічний внесок у розвиток даного району. Будівництво даного залізничного сполучення яке, проходило через територію району почалося ще у 1889 році і було повністю закінчене у 1901 році. Залізничне сполучення яке проходило по території майже усього Краснопільського району, дало змогу збудувати поблизу залізниці цукрові заводи які, в подальшому мали значний вплив на розвиток економіки району [12].

Починаючи з березня-квітня 1923 року, Краснопілля почала перехід із Харківського до Сумського округу, де в подальшому і на даний час знаходиться. На січень 1965 року до складу Краснопільського району Сумської області увійшли такі адміністративні території селищних рад як: Угроїдська, Великобобрицька, Запільська, Славгородська, Сіннівська, Студеноцька, Рясняєська, Миропільська, Осоївська, Мезенівська, Малорибицька, Порозівська, Чернечинська, Тур'янська та Бранцівська селищні ради Сумського району. На даний час територія району зберегла даний територіальний устрій в цілому [13].

1.2. Географічне положення та його вплив на природні умови

Краснопільський район має так координати $50^{\circ} 48'$ пн. ш. і $35^{\circ} 12'$ сх. д. та має межі з такими районами: на півночі – Сумський район Сумської області, на заході – Тростянецьким район, на півдні – Великописарівським районом, на сході – Суджанським, Беловським районами Курської області та Красноярузьким і Грайворонським Белгородської області (Рис. 1.1).

Рис. 1.1. Краснопільський район відносно Сумської області.

Відносно Сумської області має розташування у південно-східній частині. Головним центром даного району є смт. Краснопілля[7]. Завдяки своєму розташуванню в південно-східній частині Сумської області, район повністю має відношення до лісостепової зони. Таким чином, дане фізико-географічне положення в межах лісостепової зони, безпосередню має свій вплив на формування в межах даного району певних природніх умов, які мають не значну але все таки відмінність від інших районів Сумської області.

Це можна, спостерігати на прикладі того, що Краснопільський район, має значну частку лісового близько 34,6 тис. га., що має 25,6% від всієї загальної площі району. При цьому через географічне положення даного району у лісах переважають твердолистяні породи дерев – 79,5% ніж хвойні – 10,3%, а також м'яколисті породи деревини які становлять 9,6%. Природньо заповідного фонду району складається з 9 заповідних

об'єктів на яких зустрічаються, лише ті рослини і тварини які притаманні географічному положенню Краснопільського району [8].

Фізико-географічне положення даного району має вплив і на гідрологічну мережу району. На території району протікає близько 17 малих річок, загальна довжина річкової мережі становить 354,6 км. Серед малих річок, найбільшою річкою району, є річка Псел [6]. Вона протікає [3] на півночі Краснопільського району, в межах села Миропілля і Запсілля. Знаходження району у помірних широтах, зумовлюється переважанням вітрів західного напрямку. Через переважання в даному районі вітрів західного напрямку, зима є досить холодною, а літо спекотним. На основі цих факторів на території даного фізико-географічного району утворилося певне середовище, що має безпосередній вплив на формування природних умов.

Підводячи підсумки першого розділу, можна сказати, що цей фізико-географічний простір має значне історико-культурне минуле, що в майбутньому суттєво впливає на формування фізико-географічного простору. Усі історичні події, що відбувалися в районі, мали значний вплив на формування території та встановлення меж району, що ми можемо спостерігати сьогодні. Основні події, що вплинули на формування цього фізико-географічного простору, відбулися в період з 1640 по 1965 рік включно. За цей період на території Краснопільського району проведено 11 територіально-адміністративних реформ.

Кінцевим підсумком утворення Краснопільського району як адміністративного району, що входить до складу Сумської області, стало 4 січня 1965 р. До цього району були включені такі населені пункти: Угроїд, Великобобрицька, Запсізька, Славгородська, Синнівська, Студеноцька, Ряснянська, Миропільська, Осоївська, Мезенівська, Малорибицька, Порозівська, Чернечинська, Турянська та Бранцівська райони. А також дві сільські ради Охтирського району, Порозківська та Пожнянська.

Взявши до уваги всю площу території району, можемо підвести підсумок, що територія району має гарне географічне положення.

Даний вплив географічного розташування по відношенню до Сумської області а також України в цілому, утворили в на території району свої притаманні особливості. Дані особливості можна спостерігати на прикладі лісів, ґрунтового-рослиного покриву, річкової мережі, а також клімату даного району Сумської області.

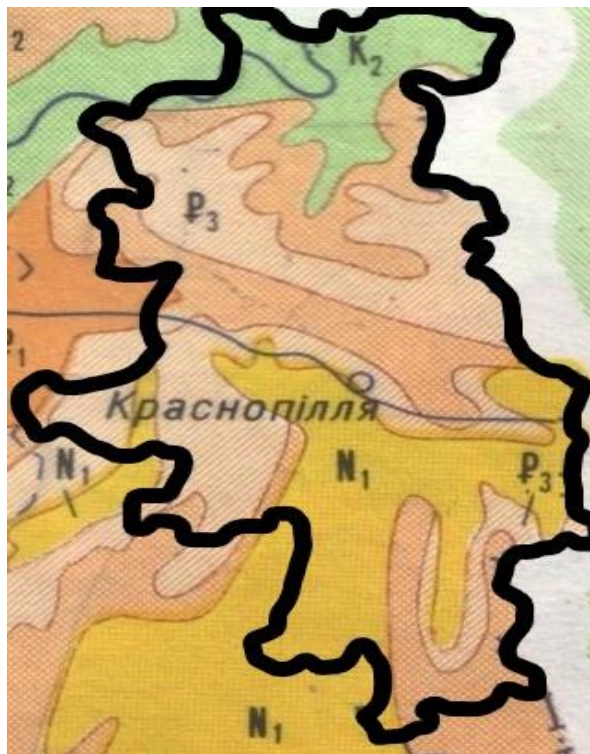
РОЗДІЛ 2

ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ УМОВИ ТЕРИТОРІЇ КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Геологічна будова території

У тектонічному відношенні територія Краснопільського району розташована у межах Краснопільсько-Тростянецького плато. Геологічна будова даного району представлена породами докембрійського, палеозойського, кайнозойського та мезозойського віку. На поверхні спостерігаються лише

верхні горизонти, що відповідають палеогеновому та неогеновому віці (Рис. 2.1) [10].

КАЙНОЗОЙСЬКА ГРУПА		ЗВЕДЕНА ГЕОЛОГІЧНА КОЛОНКА						
Неогенова система		Група	Система	Відрізок	Ярус	Літологічний склад	Характеристика порід	
N₂	Пліоцен. Піски та строкаті глини	Кайнозойська	Неогенова	Пліоцен	Північний	N ₂	110	Піски та строкаті глини
K₂₋₃	Міоцен-пліоцен. Строкаті глини	Кайнозойська	Неогенова	Міоцен	Північний	K ₂₋₃	20	Строкаті глини
N₁	Міоцен. Піски, глини з рідкими прошарками бурого вугілля	Кайнозойська	Неогенова	Міоцен	Північний	N ₁	80	Піски, глини з рідкими прошарками бурого вугілля
Палеогенова система		Кайнозойська	Палеогенова	Олігоцен	Північний	P ₃	до 300	Піски з рідкими прошарками глини та бурого вугілля
P₂	Еоцен. Піски з прошарками пісковиків, глини та мергелів	Кайнозойська	Палеогенова	Еоцен	Північний	P ₂	до 195	Піски з прошарками пісковиків, глини та мергелів
P₁	Палеоцен. Піски, опоки, в основі пісковики	Кайнозойська	Палеогенова	Палеоцен	Північний	P ₁	до 30	Піски, опоки, в основі пісковики

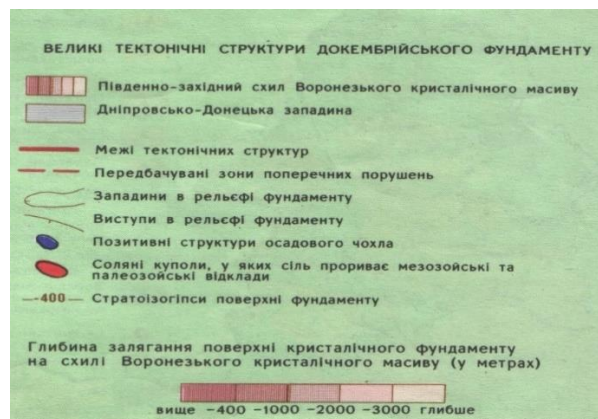
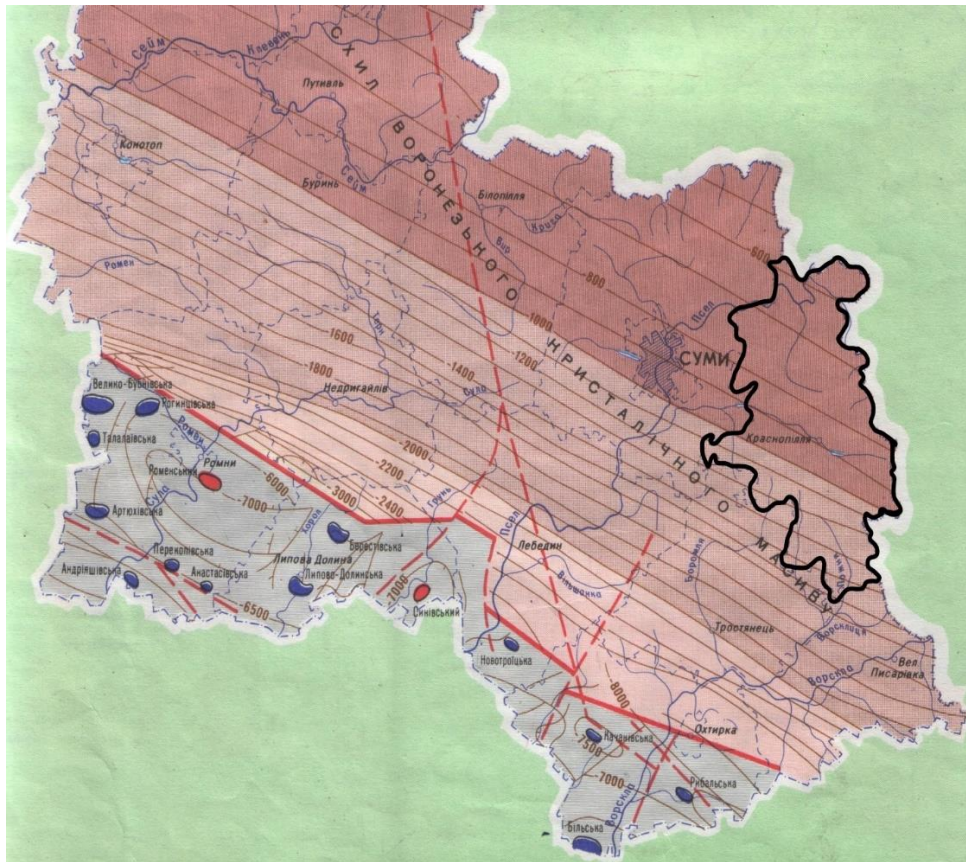
Рис. 2.1. Геологічна карта Краснопільського району

Давні відклади перекриті досить потужним шаромосадових порід молодого віку. Породи кристалічного фундаменту архейської та протерозойської ери, вважаються найдавнішими. Давні відклади кристалічного фундаменту представлені: амфіболітами, гнейсами, гранітами та магматитами. Палеозойські відклади представлені комплексами порід, і належать до пермської та девонської систем. Девонські відклади в основному складаються з палеозойських порід [11]. На території району девонські відклади представлені: доломітами, мергелем, діабазами, вапняками, алевролітами та пісковиками. Кам'яновугільні відклади займають більшу площу району по відношенню до порід девонського віку. Всіма трьома відділами представлений карбон. До його складу входять такі породи як: алевроліти, пісковики, глина, та вапняки.

Основні відклади які доволі часто зустрічаються у межах Краснопільського району, це пермські відклади представлені: пісковиками з прошарками вапняків, пісковиками та гіпсами. Загальна потужність даних відкладів на території району становить 140-170 м. Беручи до уваги груп кайнозойських відкладів, на території району простежується група неогенової та антропогенової системи. На території району неогенові відклади мають широке розповсюдження. Породи неогенового віку в літологічному відношенні, представлені глинами, суглинками і пісками. Загальна потужність залягання порід неогенового віку становить від одного метру до 40-45 м. На пліоценовій терасі басейну річки Псел, знаходиться залягання строкатих глин які мають потужність близько 30-32 метрів [10].

Краснопільський район знаходиться у межах позальодовикового району. Даний район припадає на південно-східну частину області, а саме долину річки Псла та річки Ворскла. Переважного поширення тут набули еолово-делювіальні утворення, до складу яких входять верхньо-четвертинні, середньо-четвертинні та нижньо-четвертинні лесові породи [6]. Даний вид породи поширений на високих річкових терасах, на вододілах, але лесові

породи які знаходяться на території району взагалі відсутні на перших надзаплавних терасах, а також на річкових терасах [12].

глини та пісків, складена верхня частина алювію. На території Краснопільського району у річкових заплавах зустрічаються алювіально болотні відклади. Загалом даний тип відкладів представлений заторфованими суглинками. Зустрічаються лише на півночі даного фізико-географічного регіону у долині річки Псел на перезволоженій території і мають потужність до 4-5 метрів [12].

Крейдяна система займає одну з основних частин території району окрім, західної та південно-західної частини. Система крейдових відкладів представлена верхнім відділом: маастрихським, сантонським та кампанським ярусами.

Породи мезозойської ери в межах Краснопільського району являють собою відклади юрської, крейдової та тріасових систем. За винятком верхньої крейди породи мезозою мають залягання значно нижче допустимого базису [5]. Верхні крейдові відклади на сході даного району залягають значно вище допустимого базису ерозії залягання відкладів, тим самим вони утворюють відшарування на похилих схилах ярів, балок та річкових долин. Представниками тріасової ери на території даного району є: глина, вапняки сіро-зеленуватого або сірого кольору вони мають потужність залягання від, 30 до 360 метрів. Відклади юрського періоду представлені карбонатами, пісковиками і глинами. Потужність відкладів юрського періоду становить 180-250 метрів. Більше 300-500 метрів, становить межа залягання крейдових відкладів. Біла крейда має найбільше визнання серед інших карбонатних порід [8].

2.2. Геоморфологічна будова території

У рельєфі Краснопільського району можна чітко визначити геологічну будову даного фізико-географічного району, а також геодинамічні процеси які проходять у рельєфі даного району [14]. Головними сучасними рельєфоутворюючими процесами які відбуваються на території району є флювіальні процеси які спостерігаються по всій фізико-географічній території району. Завдяки дії на рельєф даних процесів відбувається руйнування, акумуляція та транспортування гірських порід та їх решток по всій території району (Рис. 2.3).

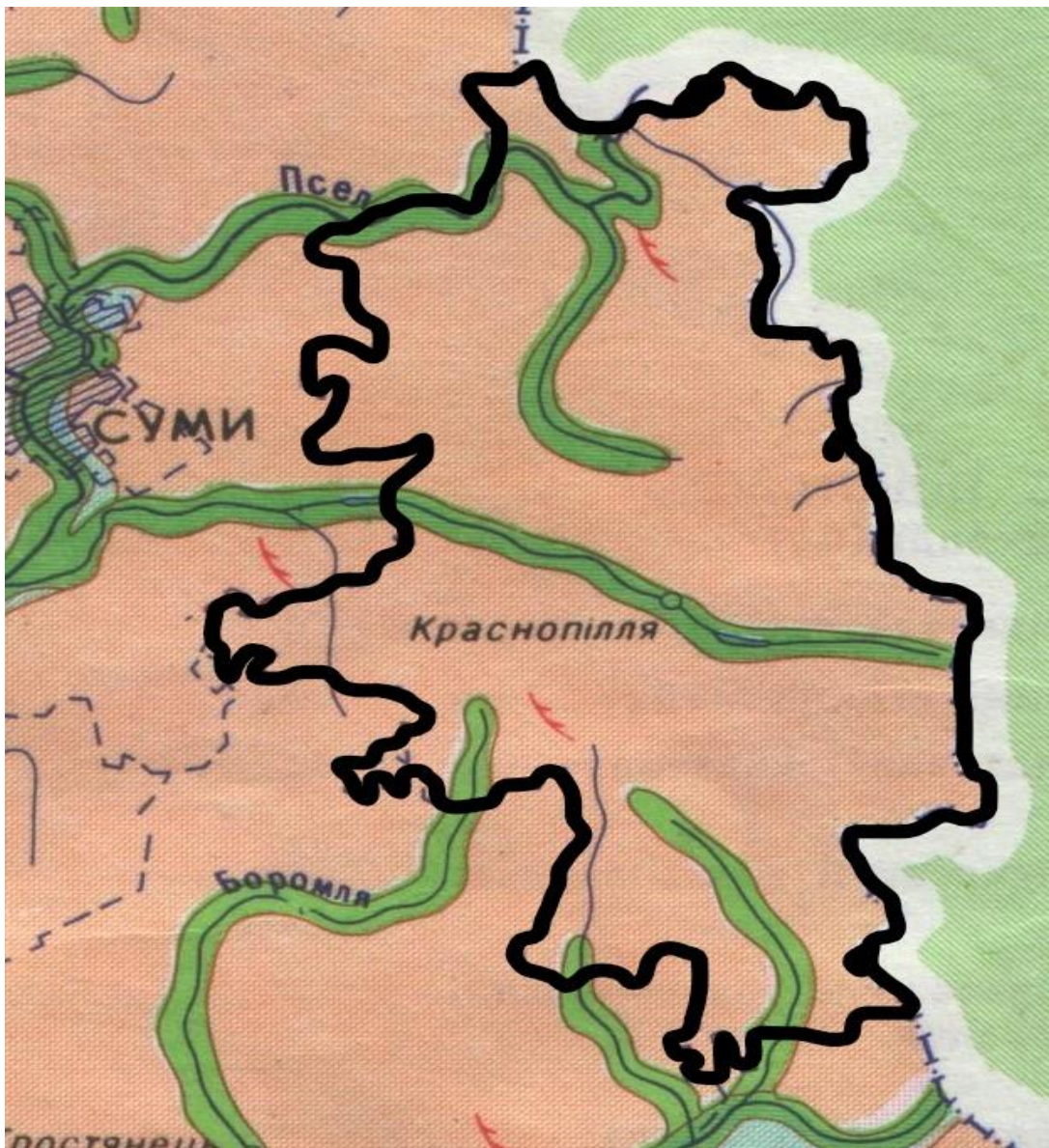

Рис. 2.3. Геоморфологічна карта Краснопільського району

Таким чином водянні потоки, руйнують одні форми рельєфу, тим самим створюючи на їх місці інші форми рельєфу. До таких форм можна віднести долини річок з притаманними їм, нанорельєфним кліматом. Річкові долини є найбільш розвиненими формами флювіального рельєфу. Річкові долини Краснопільського району мають класичну, типову асиметрію, саме пологий лівий і крутий правий берег, спостерігаються по території всього району у межах річкових долин [14].

Досліджуючи геоморфологічну будову, спостерігається досить інтенсивна робота карстових процесів. Присутність даних процесів на території району свідчить про їх загальне поширення по всій території [15]. Головною карстовою породою даного району можна назвати білу крейду. Завдяки дії атмосферних опадів а також дії підземних вод, крейда має здатність до швидкого розчину під дією газів які утворюються в ній. Беручи до уваги ці процеси які відбуваються з крейдяними відкладами у прошарках ґрунту, утворюються овальні лійки які мають більш подібну до кола форму[14].

Краснопільський район у геоморфологічному плані відноситься до, Краснопільсько-Тростянецького плато. Дане плато має обмеження з південного сходу у вигляді річки Ворскли. У північно-східній частині дане плато досягає максимальної висоти 238 м (верхів'я р. Рибиці). На території Краснопільського району знаходиться найвища точка всієї області 246 метрів, на околиці села Високого, у верхів'ї річки Сироватка. Таким чином маючи на своїй території дані точки максимальних висот, плато поступово починає зниження на південний захід [11].

На вододілі басейнів двох річок Псла та Ворскли, найкраще видно зниження саме у цьому напрямку, де висоти досягають 227 м. у південному напрямку Краснопілля. В околицях станції Боромля висоти становлять 215 м. а біля села Золотарівки у верхів'ї річки Олешні становлять 204 м. Значна частина плато високо і густо розчленована, також обмежена з півночі долиною річки Псла, а з південного-заходу долиною річки Сироватка [10].

Висота плато у верхів'ї річки Рибиці досягає 233 м. Частина плато поступово починає свій спад на північ району. У напрямку спаду плати, протікають річки Сінна і Рибиця. Долини даних річок у сукупності з глибокими балками утворюю всі характерні риси притаманні долино-балковому рельєфу. В околиця Мало-Висторопської балки, що має відкриття біля села Микитівка в долині річки Боромля і долини річки Псла, у вододілі даних річок знаходиться значне зниження, яке виконує роль прохідної долини [12].

Можна вважати, що дане зниження на території вододілу річок утворилося в наслідок регресивного розвитку балок, що мають з'єднання у верхів'ях. Рельєф Краснопільського району є доволі складний як для рівнинної території. В межах Сумської області, даний район лежить у межах частини Полтавської терасової рівнини, яка знаходиться між двома річковими долинами Ворскли і Псла [10]. По території району проходить вододільна лінія яка бере свій початок на Краснопільсько-Тростянецькому плато, на початку річки Сироватка, потім проходить до початку річки Бобрик, потім починає звиватись на південь і південний-захід до початку витoku річки Грунь-Черкас.

Полтавську терасову рівнину на території якої знаходиться даний район, визначається характерною тільки цій терасі глибокими і широкими долинами річок. Дана тераса має значний похил на південь, тому всі мінімальні висоти району знаходяться у південній частині [24].

На території Краснопільського району спостерігаються екзогенні геоморфологічні процеси, (Рис. 2.4) які мають безпосередній вплив на формування території даного фізико-географічного району Сумської області. До таких процесів можна віднести ерозійні останці, що знаходяться на території розчленованих схилів пластово-денудаційних височин і на правому березі річкової долини [22]. Дані ерозійні останці в межах району з'явилися в наслідок розвитку на території яружно-балкової мережі. Рельєф під дією ерозійних останців має на своїй території значні підвищення у вигляді пагорбів.

Рис. 2.4. Околиці смт. Краснопілля.

Дані процеси захоплюють значну територію району, найкраще вони спостерігаються в околицях села Миропілля Краснопільського району (Рис. 2.5). Утворенню лесових порід на території сприяє розвиток ерозії в даній місцевості (Рис. 2.6.). Кількість атмосферних опадів на території району веде за собою дію ерозійних природніх процесів, які мають значний вплив на формування особливості ґрунтово-рослинного покриву на території району [17].

Рис. 2.5. Околиці с. Миропілля.

Рис. 2.6. Околиці с. Запсілля

Підсилення ерозії створюється такими штучними факторами:

- 1) Обробка ґрунту в неправильний спосіб.
- 2) Рілля на схилах.
- 3) Понаднормова вирубка деревини.
- 4) Стічні води, що скидаються в яружно-балкову систему.
- 5) Викачування води із річок та прокладання по долині річки

трубопроводу.

Окрім, яружно-балкової системи, особливий вплив на формування

шишакового типу рельєфу мають ерозійні процеси. Даний тип рельєфу утворився в умовах ярово-зсувному розчленуванні уступу берегової лінії. Легко розмивчасті лесові суглинки та піски, підстеляються червоними строкатими глинами, в наслідок чого відбуваються зсуви у верхів'ях яружно-балкової мережі [10]. Розвиток шишакового рельєфу прискорюється в умовах висоти корінного берега або значного руйнування деревно-чагарникового покриву.

Головні методи подолання водної ерозії:

- 1) Обробка земель з райономальним підходом.
- 2) Утворення в русловій мережі річок ярів, загат, перепадів висот.
- 3) Засадження деревами небезпечно-ерозійних схилів.

Опливини та зсуви на території даного району зустрічаються лише в деяких частинах даного району, в основному їх можна спостерігати на схилах балок, утворених на пліоценових терасах.

Нерівність поверхні зсувних тіл характеризується ступенями терас з місцями горбистості та нахилом у бік схилу [14]. В наслідок слабо розвиненої ярово-балкової системи, зсуви зсуви на зандрових рівнинах відсутні. Слабо розчленовані лесові рівнини врізані до 5-10м, на схилі балки і вони утворюють малі за розміром зсуви схилів, за площею 10-15м. Сповзаюча частина поверхні має потужність близько 1 метра [13].

Досить інтенсивно знижується розчленування терас ерозійним шляхом, це призвело до зміни геологічної будови, і стали значними у розвитку зсувоутворень.

Таким чином, враховуючи той факт, що територія цього району геологічно представлена гірськими породами докембрійського, палеозойського, кайнозойського та мезозойського віків[16]. На поверхні спостерігаються лише верхні горизонти, що відповідають палеогеновому та неогеновому вікам. Основними родовищами, досить поширеними в межах Краснопільського району, є пермські відклади: пісковики з шарами вапняку, пісковики та гіпс. Загальна потужність цих відкладів в районі 140-170 м[13].

Враховуючи групи кайнозойських відкладів, в районі простежується група неогенових та антропогенних систем. У районі широко поширені неогенові відкладення.

Неогенові породи в літологічному відношенні представлені глинами, суглинками та пісками. Загальна товщина неогенових порід становить від одного метра до 40-45 м. На плиоценовій терасі басейну річки Псел є різноманітні глини товщиною близько 30-32 метрів [14].

Територія Краснопільського району розташована в межах льодовикової зони. Ця територія припадає на південно-східну частину області, а саме долину річки Псла та річку Ворсклу. Тут переважають еолово-делювіальні утворення, до яких належать верхні четвертинні, середні четвертинні та нижньоквартальні лесові породи. Цей тип гірських порід поширений на високих річкових терасах, вододілах, але лісові породи, що знаходяться в районі, повністю відсутні на перших заплавах терасах, а також на річкових терасах [13].

У геоморфологічному плані територія Краснопільського району характеризується тим, що головними сучасними рельєфоутворюючими процесами які відбуваються на території району є флювіальні процеси які спостерігаються по всій фізико-географічній території району [14]. Завдяки дії на рельєф даних процесів відбувається руйнування, акумуляція та транспортування гірських порід та їх решток по всій території району.

Досліджуючи геоморфологічну будову, спостерігається досить інтенсивна робота карстових процесів. Присутність даних процесів на території району свідчить про їх загальне поширення по всій території. Головною карстовою породою даного району можна назвати білу крейду [16].

Завдяки дії опадів, а також дії підземних вод, крейда має здатність швидко розчинятися під дією газів, що утворюються в ній. Беручи до уваги ці процеси, що відбуваються з крейдовими відкладеннями в шарах ґрунту, утворюються овальні лійки, які мають більш подібну до кола форму.

На території Краснопільського району відбуваються екзогенні геоморфологічні процеси, які мають безпосередній вплив на формування території цього фізико-географічного району Сумської області [12]. До таких процесів належать ерозійні залишки, розташовані на території розчленованих схилів пластово-денудаційних височин та на правому березі долини річки.

Ці залишки ерозії в межах району з'явилися в результаті розвитку на території яружно-балочної мережі. Таким чином, ця територія має суттєві особливості як в геологічному, так і в геоморфологічному плані [22].

РОЗДІЛ 3.

КЛІМАТО-ГІДРОЛОГІЧНІ УМОВИ

3.1. Клімат Краснопільського району

Територія Краснопільського району знаходиться в межах помірно-континентального клімату. Циркуляційними процесами, які сформували клімат району є перенесення різних повітряних мас, виникнення і перетворення атмосферного фронту, антициклональна і циклональна діяльність в межах даного фізико-географічного району(Рис. 3.1) [10].

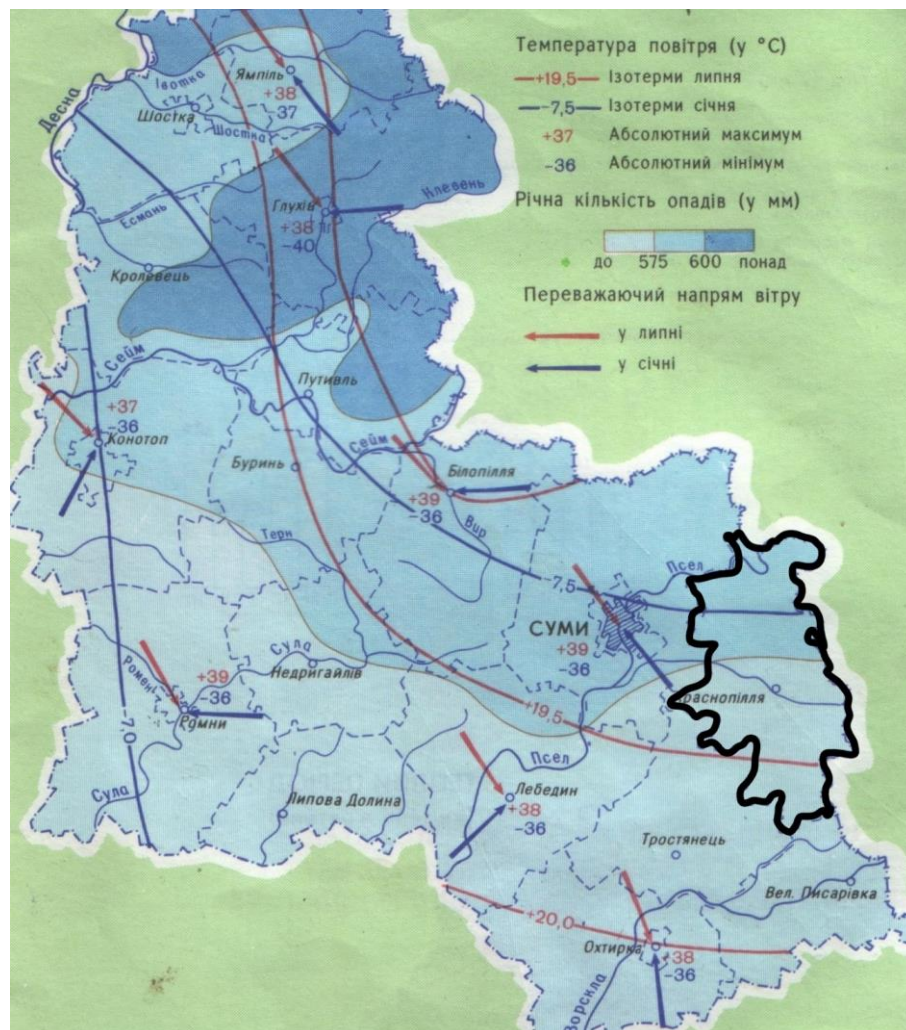

Рис. 3.1. Температура повітря. Опади, напрям вітру

До головного типу циркуляції в даному регіоні області можна віднести переноси Атлантичних мас, які в основному подавляються перенесенням континентального повітря із східної частини (Рис.3.2) [6]. В літній період основним шляхом повітряних мас — з заходу на південний-схід, взимку захід арктичних повітряних мас на територію перевищують захід теплих и зволжених атлантичних повітряних мас на 60% [14].

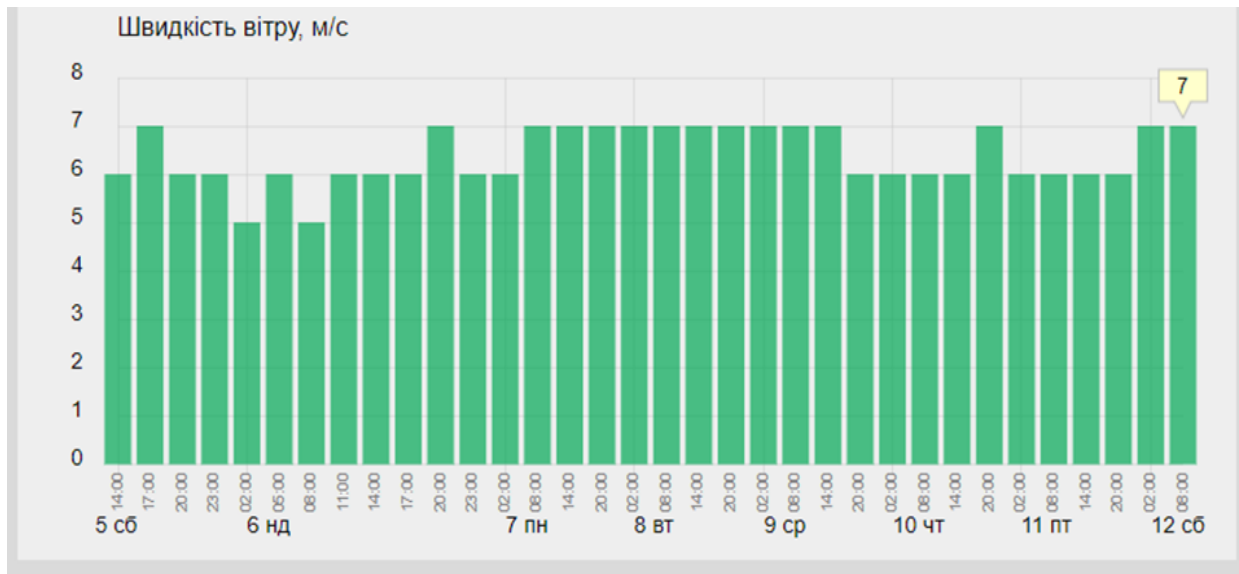

Рис.3.2. Графік руху вітрів за останні 7 днів

В літку режим вітрів складається із вітрів північно-західного напрямку. Вітри північного та північно східного напрямку переважають у зимову пору на території даного району. На території панують не значні за силою вітри-до 5 м/сек (Рис.3.3) [12].

Рівнинний рельєф району супроводжує майже не змінну циркуляцію повітряних мас. Даний фактор досить добре відображається на рівномірному розподіленні опадів по всій території [13].

Середньомісячні температури нижче нуля, на даній місцевості є характерними для таких місяців як: грудень, січень, лютий. Середньо річна кількість опадів складає 500-600 м. Найбільша кількість опадів припадає на період з квітня по жовтень включно [17].

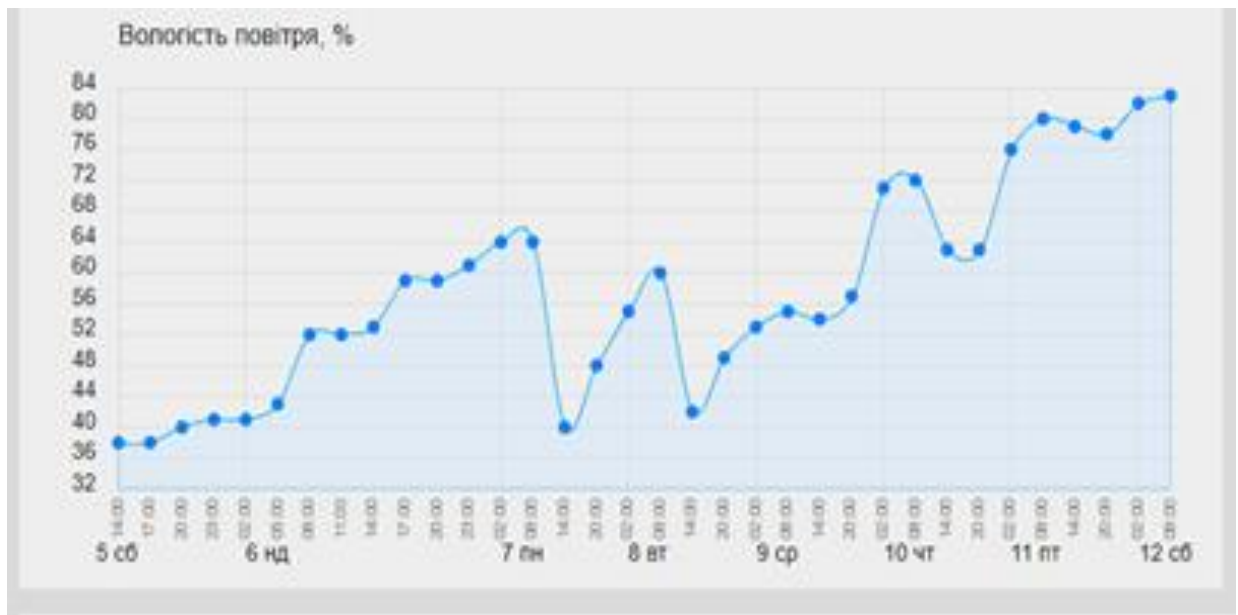

Рис.3.3. Графік вологості повітря за останні 7 днів.

Одним із самих головних кліматоутворюючих чинників є сонячна радіація. Формування термічного режиму на даній території відбувається завдяки саме впливу сонячною радіації на дану територію. Завдяки цьому можна точно схарактеризувати кількість сумарної радіації, альbedo та радіаційного балансу [15]. Сумарна кількість сонячної радіації залежить від, висоти сонця, тривалості світлового дня, прозорості атмосфери, туманності, хмарності. На території Краснопільського району при ясних погодних умовах сумарна кількість сонячної радіації може становити 150 ккал/см^2 на рік. Але територія району має дуже багато днів з постійною хмарністю, і тому сумарна кількість сонячної радіації на території даного фізико-географічного району становить $82\text{-}90 \text{ ккал/см}^2$ (Рис. 3.4). Таким чином на території району, в середньому значенні пасмурних днів буває близько 106 днів на рік [13].

Альbedo на даній території відслідковується за змінами сезону. Альbedo підстелаючої поверхні в холодну пору року залежить від, відносного відношення днів року, що мають на поверхні сніговий покрив. Альbedo зменшується лише в літній період року, через відсутність снігового покриву, а також від типу ландшафту в даному районі. В теплу пору року альbedo можна позначити лише між, сільсько-господарськими угіддями, а також

лісним ценозом. Альbedo хвойних лісів влітку становить 10-11%, пшеничного поля-15-30%. Для території Краснопільського району середнім показником альbedo на рік становить: 19%-в літню пору, 60%-в зимовий період.

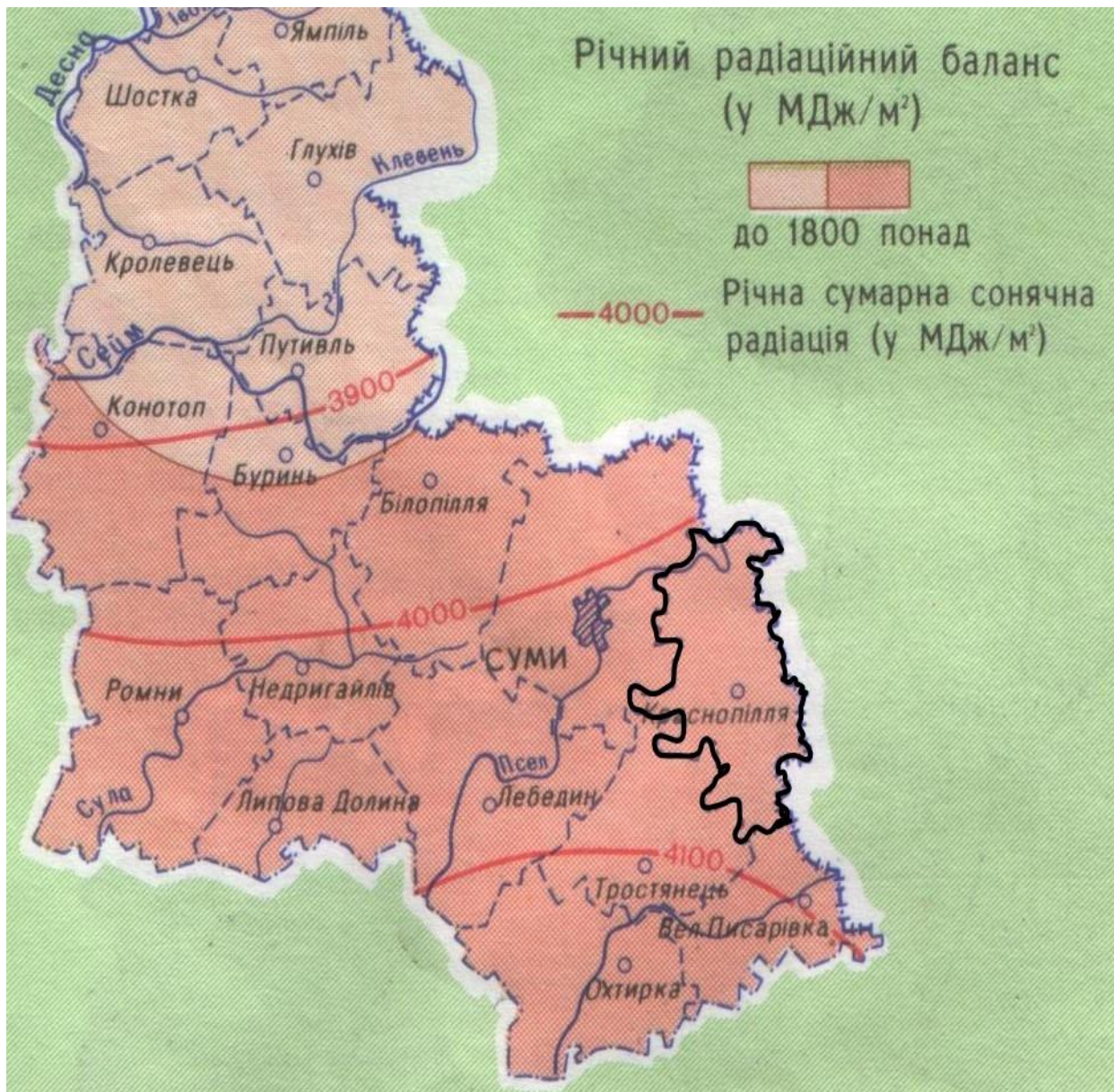

Рис. 3.4. Радіаційний баланс. Сонячна радіація

Взимку на всій території району радіаційний баланс має від'ємні показники. Лише в кінці зими, а саме в лютому місяці, радіаційний баланс піднімається, і його показники стають близько нуля [7]. З переходом району в більш теплу пору року, а саме весною радіаційний баланс починає

підвищуватися по всій території (Рис. 3.5). Кількість опадів за холодний період .

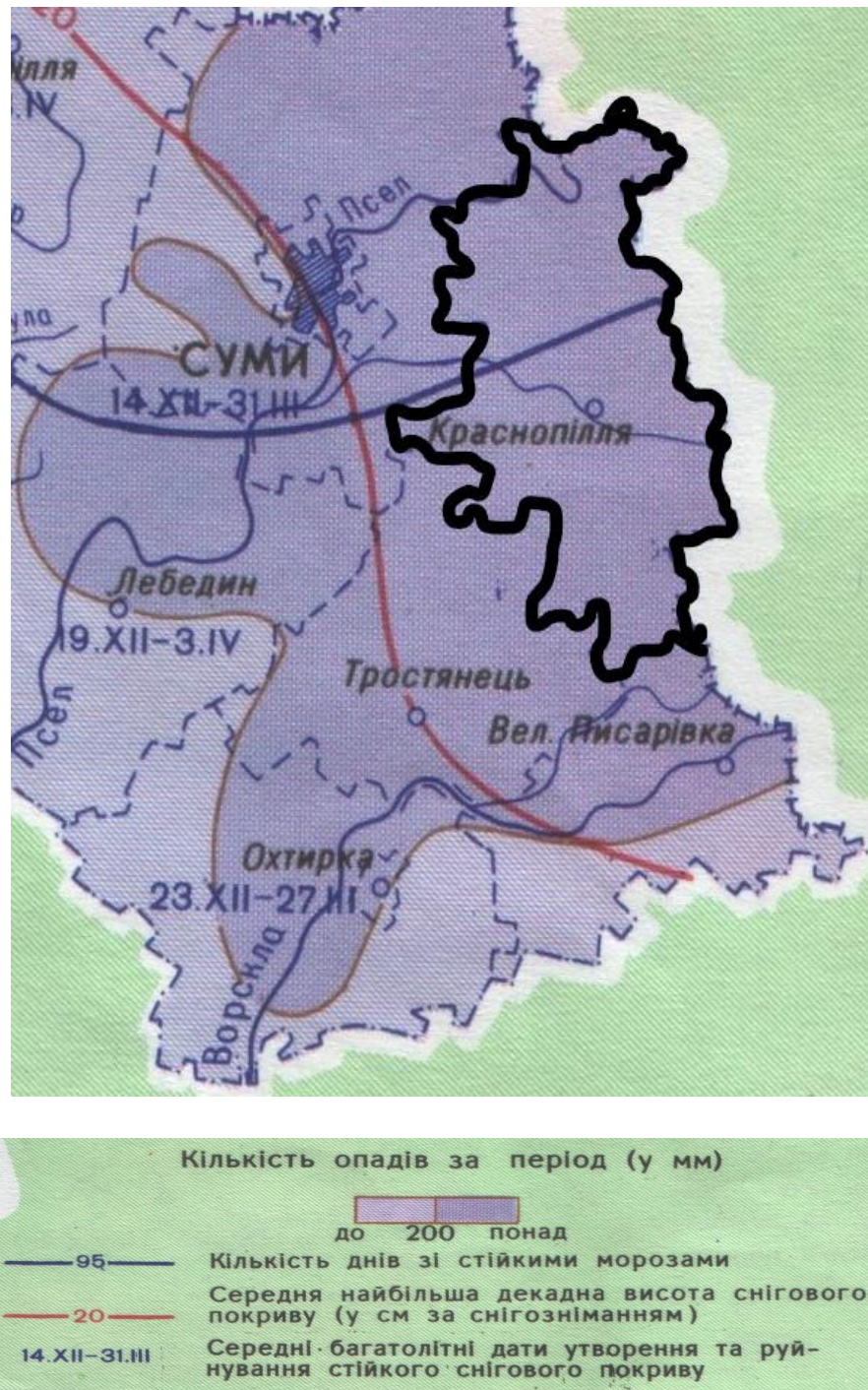

Рис. 3.5. Кількість опадів за холодний період

Починаючи з березня радіаційний баланс становить $-0,2$ ккал/см² за період всього місяця. Най більші значення за весняну пору рок спостерігаються в травні, радіаційний баланс в цьому місяці становить близько -6 ккал/см².

Рис.3.6. Кількість опадів за теплий період

Най максимальніші показники радіаційного балансу можна спостерігати в літню пору року по всій території Краснопільського району. В липні та червні даний баланс становить $8,5 \text{ ккал/см}^2$, а починаючи з серпня місяця радіаційний баланс починає поступово зменшувати свої показники по всій території (Рис.3.6) .

Беручи до уваги вересень місяць і аж до початку зимового періоду, тут радіаційний баланс продовжує своє зниження показників, і вже на початку зимової пори значення балансу може дорівнювати абсолютно нульовим показникам [1]. Значення радіаційного балансу на рік по всій території Краснопільського району, спостерігаються в межах 35-40 ккал/см² [12].

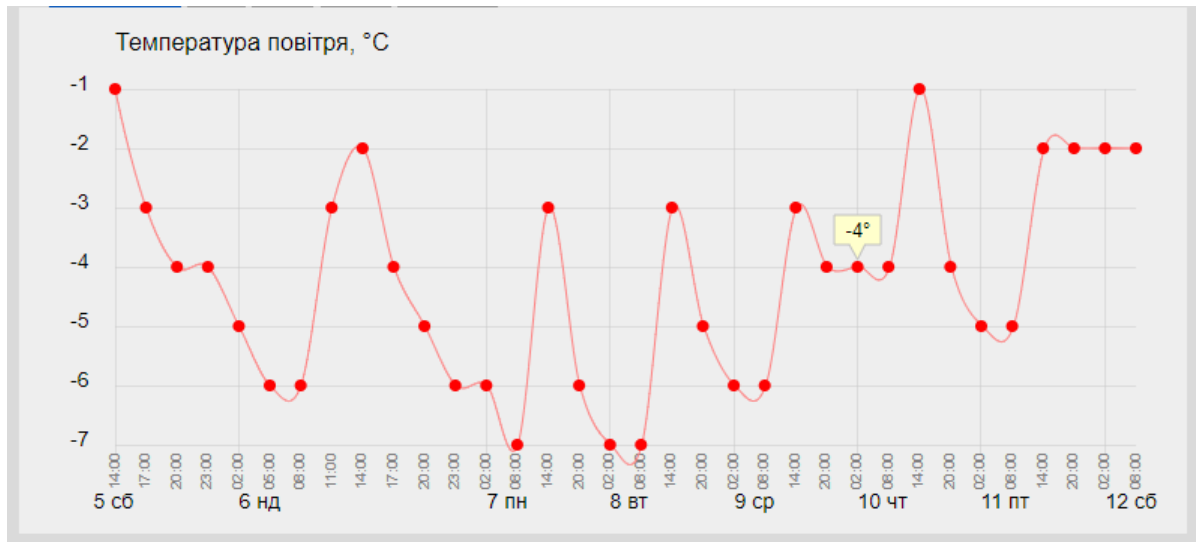

Рис.3.7. Графік температур повітря на останні 7 днів.

Середньо місячні температури по всій території мають на меті відобразити термічний режим даного фізико-географічного району Сумської області. Най холоднішим місяцем на території району являє собою січень, з середньою температурою повітря в межах (-7°-8°) (Рис.3.7). Починаючи з квітня місяця спостерігається підвищення середніх показників температури повітря до (5-10°) вище нуля. В літній період, а саме в червні місяці температура повітря в даному районі досягає найвищих показників (17-20°). Температурний режим Краснопільського району має континентальний характер [18].

Буває деяка кількість днів, близько одного тижня на рік в літній період де середньодобові температури можуть перевищувати 30°. Що до мінімальних показників температур, то середньо добові температури можуть становити -25°, але в даний час на території району, це буває в зимовий

період в кінці грудня на початку січня, і може тривати на більше одного тижня за всю зимову пору року [17].

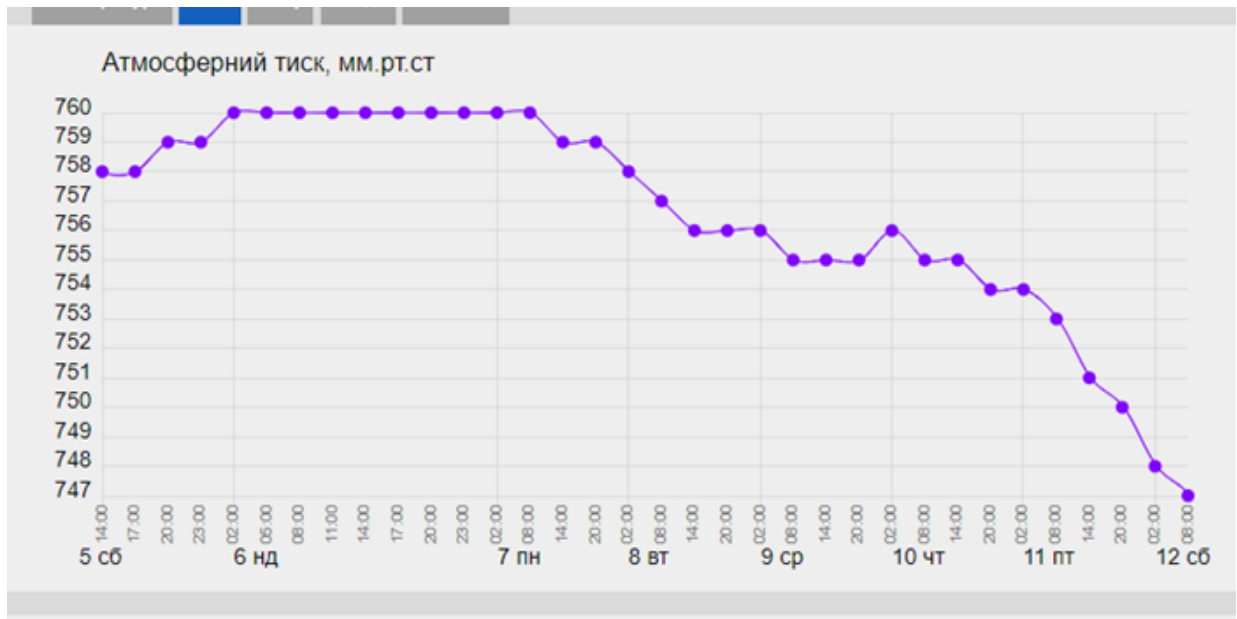

Рис.3.8. Графік атмосферного тиску за осанні 7 днів.

В окремі роки дана кількість морозних та спекотних днів на території Краснопільського району може сильно змінюватися [7]. Частіше спостерігається більш довшим спекотний період близько до двох тижнів в літку, і знижується кількість морозних днів в зимову пору року на території даного району і те тільки [10]. Загалом таку тенденцію можна спостерігати, по всій території Сумської області загалом (Рис.3.8). Це пов'язано зі змінами які відбуваються в атмосфері і це скоріш за все пов'язане з проблемою глобального потепління [11].

Річна кількість опадів в межах Краснопільського району, складає 540-600 мм. і зменшується із східної на південно-східну частину. В окремі роки значення кількості опадів мають можливість до незначного коливання. Характеризувати річну кількість опадів можна за одним максимумом і мінімумом опадів. В теплу пору року на територію Краснопільського району випадає близько 70% річної норми опадів. В червні близько 70 мм, це найбільший показник і найменше в лютому місяці близька 24 мм [16].

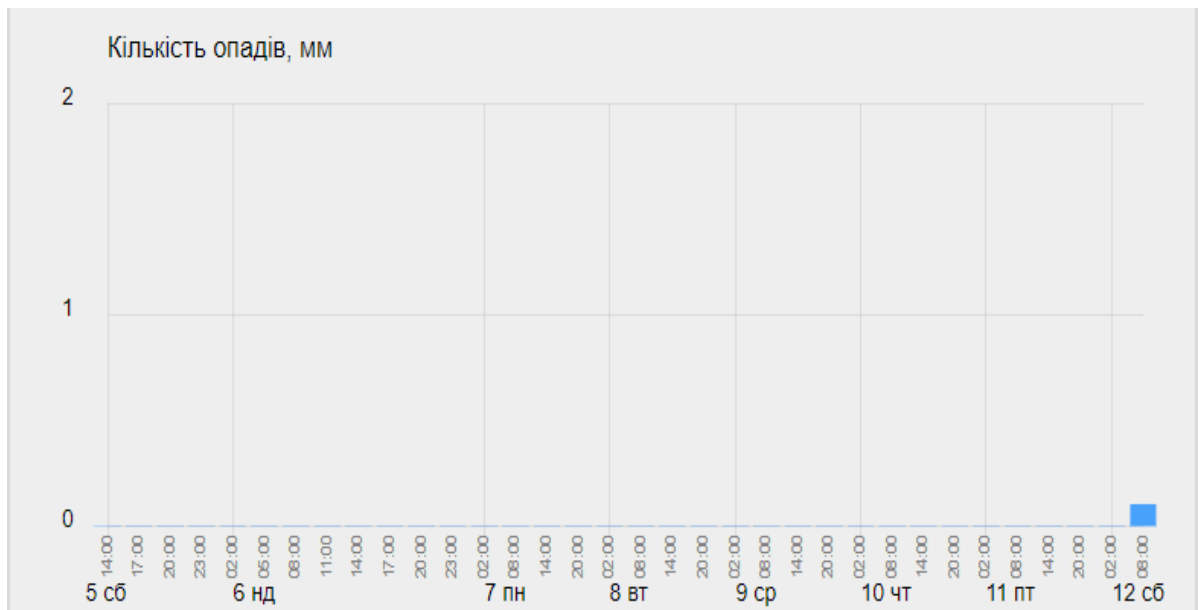

Рис. 3.9. Графік кількості опадів за останні 7 днів.

В окремі роки мінімуми і максимуми опадів, мають здатність змінювати місяці, але це відбувається доволі не часто (Рис. 3.9).

3.2. Гідрологічні об'єкти району

Внутрішні води Краснопільського району складаються з річок, ставків, боліт та підземних вод району. На території району налічується 15 малих річок до них входять: Дернова, Закобилля, Сироватка, Корова, Удава, Прикіл, Рибиця, Пожння, Тонка та Грязна. Та одна середня річка, що входить до системи річкової мережі району є річка Псел. Загальна довжина всієї річкової мережі в межах фізико-географічного району становить 353,6 км. Територія Краснопільського району налічує понад 160 ставків, загальною площею 950 гектарів [17].

Всі річки Краснопільського району є заплавними та асиметричними. Ширина від правого до лівого берегу річки знаходиться в межах 0,5-3 км. Високим та крутим є правий схил річок, лівий схил в свою чергу є низьким та більш пологішим ніж правий з висотами (10-20 м). Здебільшого річки даного району мають широкі заплави та вони зазвичай вкриті густою лучно-

чагарниковою рослинністю [18]. В основному всі річки даного району мають змішаний тип живлення, стік даних річок припадає на талі води району(Рис. 3.10).

На весні основними типами живлення річок району дощі, підземні та талі води. Весняна повінь досить добре простежується саме у цю пору року на території усього району. В літній період дуже слабо відображені паводки, вони можуть бути лише під час постійних зливових опадів у вигляді дощів.

Восени частина дощового типу живлення помітно підвищується. Ріки помітно починають набирати інтенсивний об'єм води. Це можна пов'язати з втратою випаровуваності в порівнянні з літнім періодом, а також інтенсивною дощовою активністю і насичені ґрунту достатньою вологістю. Взнявши до уваги зимову пору року, річки в цей період на території даного району характеризуються, підземним та ґрунтовим типом живлення. Об'єм стоку в даний період становить 10-15%.

Починаючи з кінця листопада річки території Краснопільського району та і всієї області в цілому починають поступово покриватися льодами. Швидкість течії річки на пряму залежить від швидкості її замерзання. В середньому річки на території району, як правило замерзають на 4-3 місяці. Якщо брати до уваги однакові кліматичні умови всього району, то в цих умовах лід на річках по всій місцевості утворюється рівномірно. З приходом весни в дані краї відбуваються такі процеси, як повінь та паводки. Загалом дане явище можна спостерігати по території усієї Сумської області.

Рис. 3.10. Карта поверхневих вод району

В плані гідрологічних об'єктів даний фізико-географічного району представлені внутрішніми водами які складаються з річок, ставків, боліт та підземних вод району. На території району налічується 15 малих річок до них входять: Дернова, Закобилля, Сироватка, Корова, Удава, Прикіл, Рибиця, Пожння, Тонка та Грязна. Та одна середня річка, що входить до системи річкової мережі району є річка Псел. Загальна довжина всієї річкової мережі в межах фізико-географічного району становить 353,6 км. Територія

Краснопільського району налічує понад 160 ставків, загальною площею 950 гектарів.

Коротка характеристика найбільших річок Краснопільського району:

1) Річка Псел, дана річка протікає на півночі Краснопільського району, в околицях села Запсілля, та перетинає україно-російський кордон його північній частині. На територію району припадає близько 20-25 км від всієї загальної довжини річки Псел (Рис. 3.11).

Рис. 3.11. Космічний знімок річки Псел , в межах Краснопільського району

2) Річка Удава, являє собою ліву притоку Псла. Дана річка у Краснопільському районі в селі Проходи, між селом Миропілля та Запсілля впадає да річки Псел. Загальна довжина в межах району становить 13 км. Загальна площа басейну 88,3 км². Долина річки має вигляд яружно-балкової мережі (Рис.3.12).

Рис.3.12. Річка Удава в межах Краснопільського району

3) Річка Рибиця, являє собою ліву притоку р. Псла. Загальна її довжина в межах Краснопільського району становить 29 км. Загальна площа басейну в межах фізико географічного району становить 270 км². Дана річка бере початок в околицях лісів с. Угроїди, а на південному-сході с. Велика Рибиця впадає в річку Псел (Рис. 3.13).

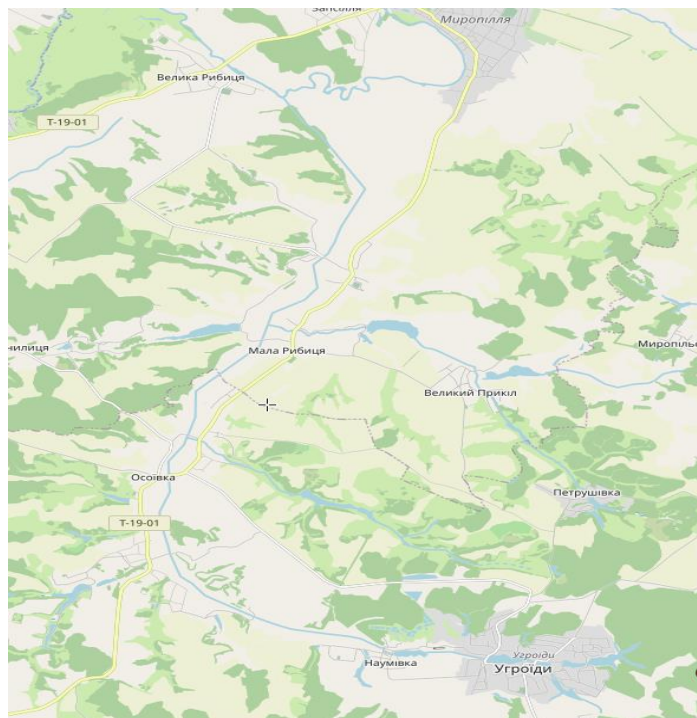

Рис. 3.13. Річка Рибиця в межах Краснопільського району

4) Річка Прикіль, являє собою притоку річки Рибиці, та протікає по всій території Краснопільського району (Рис.3.14). Загальна площа басейну становить 48,7 км², загальною довжиною 11 км. Прикіль бере початок в селі Петрушівка потім тече в північному напрямку, де в селі Малій Рибиці впадає в річку Рибиця.

Рис. 3.14. Річка Прикіль в межах Краснопільського району

5) Річка Грязна, дана річка знаходиться в межах Краснопільського району, бере свій початок в населеному пункті степок і падає в річку Ілек (Рис. 3.15). Загальна довжина близько 23 км. З них на територію району припадає 17 км інша частина річки проходить по території Белгородської області.

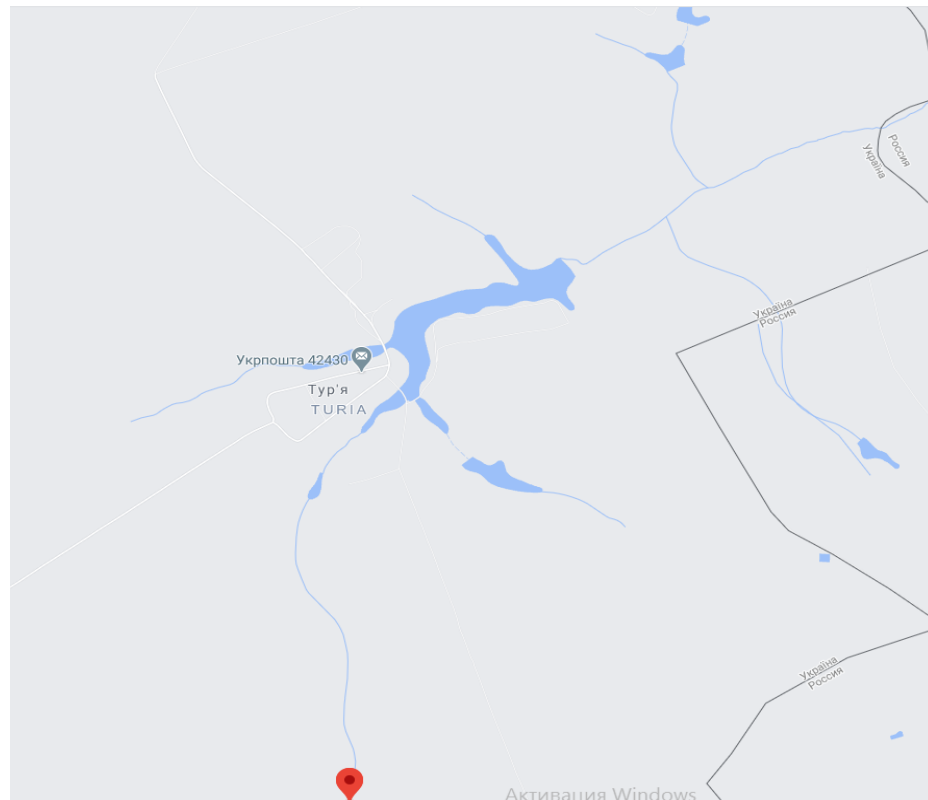

Рис.3.15. Річка Грязна в межах Краснопільського району

6) Річка Сироватка, в басейні даної річки розташувалися близько 20 ставків. Дана річка бере початок на сході села Покровка, рухається у західному напрямку та впадає в річку Псел в межах смт Низи. Довжина річки в межах Краснопільського району становить 38 км. Загальна площа басейну річки складає 738 км². У верхів'ї річка має заболоченість де мали змогу утворитися заплавні озера (Рис. 3.16).

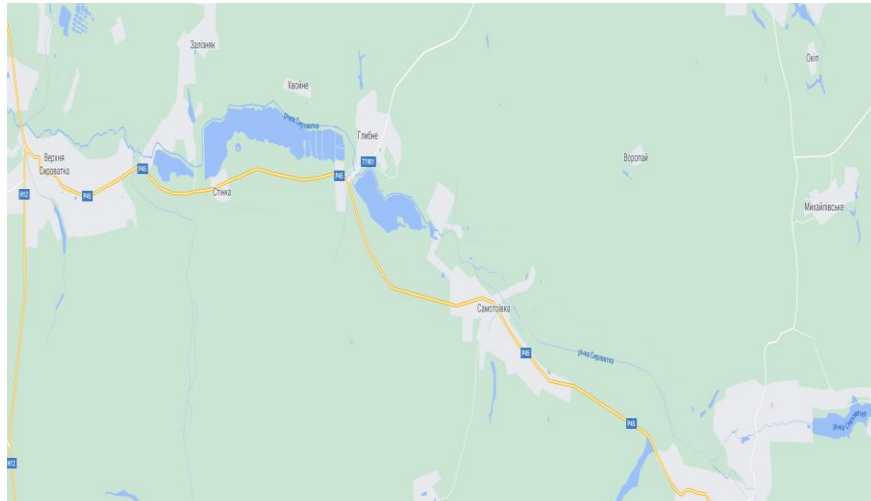

Рис. 3.16. Річка Сирватка в межах Краснопільського району

Тому, підсумовуючи третій розділ, необхідно відзначити такі важливі чинники клімату Краснопільського району, як той, що знаходиться в межах помірно-континентального клімату. Циркуляційні процеси, що сформували клімат району, - це перенесення різних повітряних мас, поява та трансформація атмосферного фронту, антициклонічна та циклонічна діяльність у межах даного фізико-географічного району. Влітку основний шлях повітряних мас - із заходу на південний схід, взимку захід арктичних повітряних мас на території перевищує захід теплих і вологих атлантичних повітряних мас на 60%.

Середньомісячні температури по всій території призначені для відображення теплового режиму цього фізико-географічного району Сумської області. Найхолоднішим місяцем в районі є січень, середня температура повітря в межах (-7-8°). Починаючи з квітня, спостерігається підвищення середніх температур повітря до (5-10°) вище нуля. Влітку, а саме в червні, температура повітря в цій області досягає найвищих рівнів (17-20°). Температурний режим Краснопільського району континентальний[17] .

Річна кількість опадів в межах Краснопільського району, складає 540-600 мм. і зменшується із східної на південно-східну частину. В окремі роки значення кількості опадів мають можливість до незначного коливання. Характеризувати річну кількість опадів можна за одним максимумом і

мінімумом опадів. В теплу пору року на територію Краснопільського району випадає близько 70% річної норми опадів. В червні близько 70 мм, це найбільший показник і найменше в лютому місяці близька 24 мм [19].

В плані гідрологічних об'єктів даний фізико-географічного району представлені внутрішніми водами які складаються з річок, ставків, боліт та підземних вод району. На території району налічується 15 малих річок до них входять: Дернова, Закобилля, Сироватка, Корова, Удава, Прикіл, Рибиця, Пожння, Тонка та Грязна. Та одна середня річка, що входить до системи річкової мережі району є річка Псел. Загальна довжина всієї річкової мережі в межах фізико-географічного району становить 353,6 км. Територія Краснопільського району налічує понад 160 ставків, загальною площею 950 гектарів.

Річки Краснопільського району характеризуються як заплавні та асиметричні. Ширина від правого до лівого берега річки знаходиться в межах 0,5-3 км. Крутий схил річок високий і крутий, лівий схил у свою чергу низький і більш пологий, ніж правий з висотами (10-20 м). Більшість річок цієї області мають широкі заплави, і вони, як правило, вкриті густою лучно-чагарниковою рослинністю. В основному всі річки в цій місцевості мають змішаний тип живлення, стік цих річок знаходиться на рівні води району.

В даному розділі відображенні всі особливості клімату та гідрологічних об'єктів даного району [14].

РОЗДІЛ 4.

ГРУНТОВО-РОСЛИНИЙ ПОКРИВ КРАСНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

4.1 Ландшафти району

Краснопільський район в плані ландшафтно регіональної структури Сумської області, знаходиться в межах Псельсько - Ворсклинського поза льодовикового сильно розчленованого [15] підвищення лесово-рівнинного району(Рис 4.1).

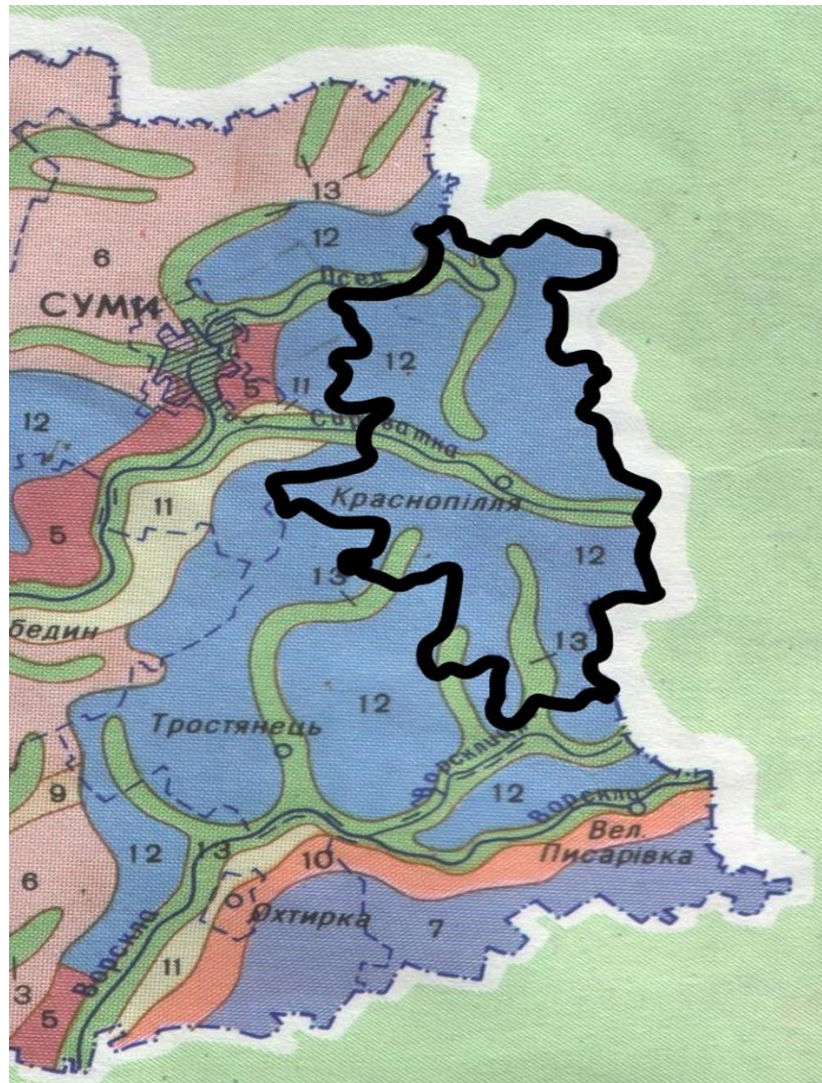

Рис 4.1. Ландшафтна структура Краснопільського району

Даний тип ландшафтної структури має залягання крейдяних порід близьких до поверхні та вагоме розчленування яружно-балкової мережі, і в орографічному плані досить точно показують поширення дніпровського льодовика на території області.

Ландшафт чітко змінюється починаючи з півдня району, він починається з підвищення на півночі і ближче до півдня починає знижуватися.

Рис. 4.2. Фізико-географічне районування Краснопільського району відносно території області

Загалом корінними породами, які є на території району є, неогенові відклади. Широкохвилястою увалисто-балочним підвищенням представлена поверхня Краснопільського району і вона має значний загальний похил в

напрямку південного-заходу. Плакорні ділянки надають морфологічного вигляду району, з відносно не глибокими розгалуженими ярами та балками на місцях протікання річок (Рис. 4.2).

На плоских останцях вододілу зазначають звуження та зближення балок. Лесово-нижньо терасовий, заплавний та піщано-боровий тип знайшов місце розвитку в долинах річки Сироватка та річки Псел. Краснопільський район має досить строкатий ґрунтовий покрив. Загалом на території району переважають типові мало гумусні та середньогумусні чорноземи, що утворилися під лучними степовими рослинами. Темно-сірі лісові ґрунти та опідзолені ґрунти утворилися на прирічкових ділянках, широколистяних лісів [18].

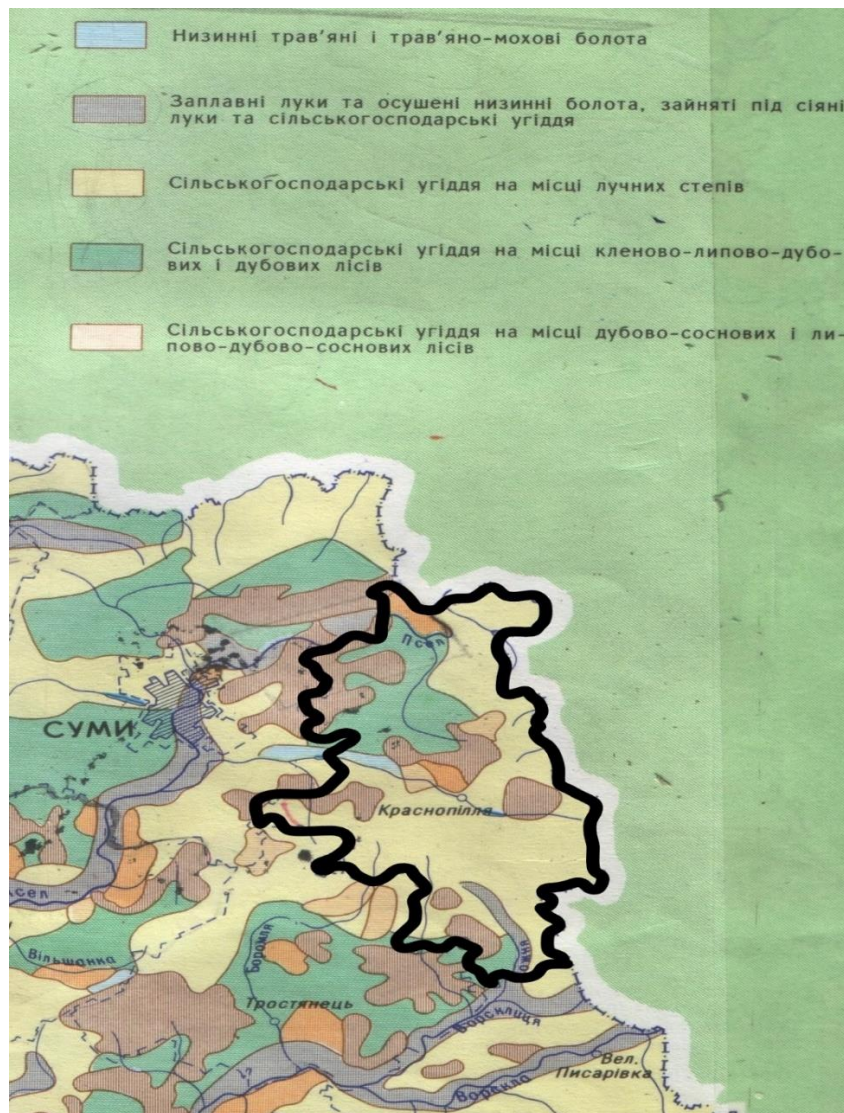

Рис. 4.3. Рослинність Краснопільського району

Дерново-слабопідзолисті піщані ґрунти сформувалися у борових терасах та у заплавах річок району. На території Краснопільського району знаходяться широколистяні ліси байричного типу. Даний тип лісу займає 25% площі даного району (Рис. 4.3). Лучні степи та різно травні типи степів які раніше були на верхній терасі річок та займали значні площі на даний час є повністю зруйновані розоренням даної місцевості. В стані сильної деградації заходяться заплавні луки пасовищ. Комплексне агротехнічну, лісокультурну та гідротехнічну характеристику ландшафтів можна покращити, якщо вчасно проводити комплексні заходи для їх покращення та збереження.

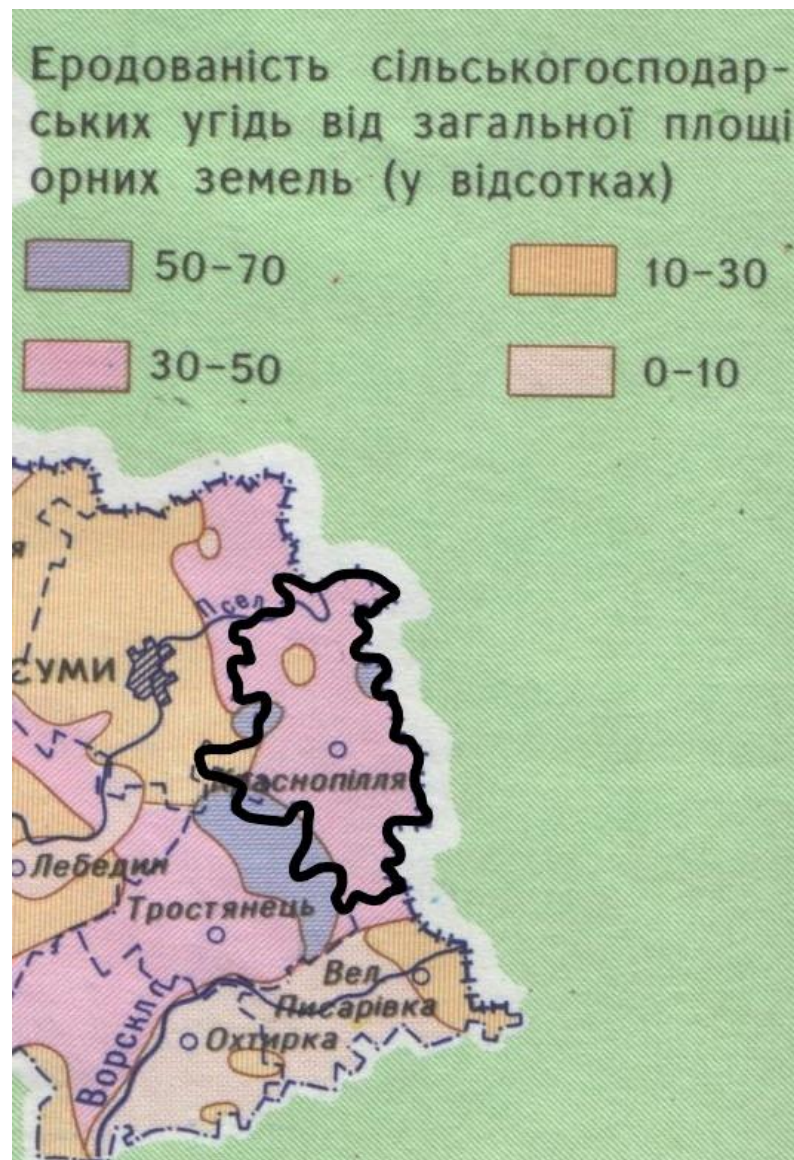

Рис. 4.4. Еродованість ґрунтів Краснопільського району

Таким чином вище сказана ландшафтна характеристика структури Краснопільського району показує, що для переважання морено-зандрових характерною є зона мішаних лісів в якій знаходиться даний фізико-географічний район. На основі цього тут мають місце знаходження сільсько-господарські угіддя, що розташувалися на дерново-підзолистих ґрунтах (Рис. 4.4).

4.2 Об'єкти природно-заповідного фонду

На території Краснопільського району, з дев'яти природньо-заповідних об'єктів та територій. Площа даних заповідників займає 1,37 % від території усього району, та становить 1850 гектарів. Дані об'єкти мають неабияку рекреаційну, наукову, природо-охоронну значимість, та утворені задля збереження унікального тваринного та рослинного світів, а також задля збереження певного ландшафту в межах даної території [20].

Об'єкти природньо-заповідного фонду Краснопільського району, представленні досить цікавими територіями заповідних земель и мають свої певні особливості характерні даним природньо-заповідним територіям. Природньо-заповідний фонд Краснопільського районі має, важливе культурне, оздоровче та рекреаційне значення території всього району, а загалом і області. Район представлений не значною, але вагомою часткою категорій природньо-заповідного фонду.

На території району знаходяться дендрологічні парки та заповідні урочища, які мають загально-державне значення. Ці об'єкти природньо заповідного комплексу мають на меті, збереження цінних видів рослин та тварин які занесені до Червоної книги України. Також, дають змогу до збереження особливого типі утворення рельєфу та ландшафту на якому ростуть столітні деревні насадження, характерні для даної місцевості, у їх первозданному вигляді [22].

Створення даних об'єктів природно заповідного фонду, спостерігається, по всій фізико-географічній території із півночі на південь та із заходу на схід Краснопільського району.

До заповідного фонду району належать:

1) Заказник Біликів: даний заказник має місцево-ландшафтне значення на території району (Рис.4.5). Являє собою об'єкт природно заповідного фонду. Знаходиться в межах північно-західної частини району на території села Угроїди. Загальна площа даного ландшафтного заказника становить 50,4 гектари. На відрогах Середньоруської височини и мав місце утворитися даний заповідник.

Рис.4.5. Природний заповідник Біликів

2) Великобобрицький парк: був заснований у 1815р. Являє собою культурну пам'ятку парково-садового мистецтва. Знаходиться в центрі с. Великий Бобрик, загальною площею 7-8 гектарів. Утворився на берегах

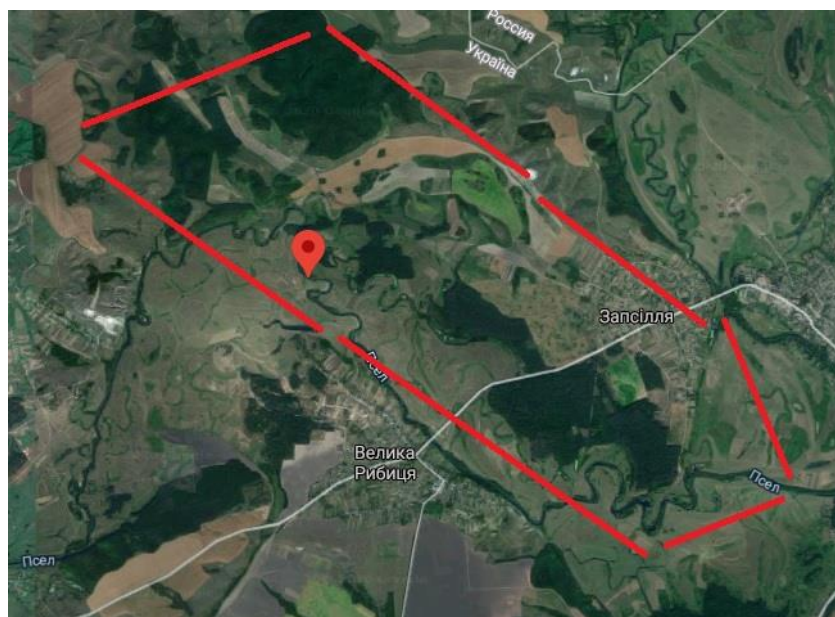
корінного схилу р. Бобрик. Територія даної паркової системи входить, до десятки найстаріших садово-паркових систем Сумської області.

3) Заповідне урочище Глибнянське: знаходиться на заході села Глибне. На території даного заповідника ростуть столітні дуби, які мають культурне та історичне значення. Також на даній території ростуть червонокнижні рослини.

4) Гідрологічний заказник Дернівський: утворений [19] в заплаві, долини річки Дернова біля с. Веселе. Площа території гідрологічного заказника становить близько 338 гектарів. Створений з метою збереження водно-болотного масиву та типової болотної рослинності, що росте на даній території.

5) Заповідне урочище Краснопільське: В північній частині смт Краснопілля розташоване дане урочище, і його загальна площа становить 17 гектарів. Дана заповідна територія має унікальні вікові насадження дубових та липових лісів, вік яких перевищує сто років.

6) Гідрологічний заказник Миропільський: знаходиться в північно-східній частині с. Миропілля. Загальна площа заказника 1305,1 гектар (Рис. 4.6).

(Рис. 4.6). Гідрологічний заказник Миропільський

7) Ландшафтний заказник Урочище Образ: знаходиться в лісах с. Великого Бобрику на площі 24 гектари. На території даного заказнику збереглися рослині види, що мають місце бути занесеними до Червоної книги України.

8) Гідрологічний заказник Олександрівський: знаходиться в північно-західній частині району біля с. Олександрівка. Площа території заказнику становить 87 гектарів. Даний гідрологічний заказник створений з основною ціллю збереження болотно-лучного комплексу (Рис. 4.7).

Рис. 4.7. Олександрівський гідрологічний заказник

Отже, дослідивши ґрунтово-рослинний покрив Краснопільського району, можна стверджувати, що територія даного району має, в плані ландшафтно регіональної структури Сумської області, даний район знаходиться в межах Псельсько - Ворсклинського поза льодовикового сильно розчленованого підвищення. Корінними породами, які є на території району є, неогенові відклади. Широко хвилястою увалисто-балочним підвищенням представлена поверхня Краснопільського району і вона має значний загальний похил в напрямку південного-заходу.

Плакороподібні ділянки надають морфологічний вигляд району, у місцях річок відносно не глибоко розгалужені яри та балки.

Загалом, корінні породи, які є в даній місцевості, є неогеновими відкладами. Поверхня Краснопільського району представлена широкохвильовим горбисто-балочним височиною і має значний загальний ухил у південно-західному напрямку. Плакорні ділянки надають морфологічний вигляд району, з місцями річок порівняно не глибокими розгалуженими ярами та балками.

А також, беручи до уваги дослідження заповідних територій Краснопільського району маємо висновки, що територія району, утворена з дев'яти природньо-заповідними об'єктами та територіями. Площа даних заповідників займає 1,37 % від території усього району, та становить 1850 гектарів. Дані об'єкти заповідного фонду, мають неабияку рекреаційну, наукову, природо-охоронну значимість, та утворені задля збереження унікального тваринного та рослинного світів, а також задля збереження певного ландшафту в межах даної території [20] .

РОЗДІЛ 5.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ З ГЕОГРАФІЇ

5.1 Аналіз програми

Аналізуючи матеріали шкільної програми в різних класах и беручи до уваги, різні курси вивчення географічної дисципліни, можна стверджувати, що найдоцільнішим і правильним використанням матеріалів даної, а саме «Фізико-географічна характеристика Краснопільського району» Сумської області, найдоцільніше використовувати в восьмому класі, в курсу «Фізико-географічна характеристика України та Сумської області».

Включаючи дану тему до вивчення курсу з географії у 8 класі, слід зауважити, що дана тема має базуватися на наукових принципах, міжпредметних та внутрішньопредметних диференційованих зв'язках, враховувати всі вікові особливості до кращого вивчення, та засвоєння викладу основного матеріалу даної теми на уроках з географії [2].

Беручи до аналізу всі матеріали робочої програми за восьмий клас із шкільного курсу вивчення фізичної географії доцільно можна стверджувати, що для того щоб, правильно і доцільно інтегрувати тему даної кваліфікаційної роботи, в шкільну програму а в подальшому занести її в календарно тематичний план, потрібно ретельно та доцільно врахувати всі особливості та навчально-географічні фактори з вивчення попередніх тем з географії [24]. Потрібно також, брати до уваги при внесенні даної теми, увесь загальний курс з «Фізичної географії України».

Врахувавши всі вище сказані фактори навчальної програми, можна з точністю сказати, вивчення даної теми в шкільному курсі восьмого класу, буде доцільним та досить пізнавальним з географічної точки зору.

Відображення проведення уроку з тематикою кваліфікаційної роботи відображено в таблиці (1.1).

Таблиця 5.1

Тематика уроків з використанням матеріалів кваліфікаційної роботи у закладах загальної середньої освіти

Клас	Назва теми	Тема уроку	Матеріали кваліфікаційної роботи, що можуть бути використані під час уроків
8	Рельєф, тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси	Рудні та нерудні корисні копалини. Особливості геологічної будови, рельєфу та мінеральних ресурсів своєї місцевості	Розділ 2 п. 1.1; п.1.2;
	Клімат і кліматичні ресурси	Кліматичні особливості своєї місцевості.	Розділ 3 п. 3.1
	Води суходолу і водні ресурси	Річки, штучні водойми.	Розділ 3 п. 3.2
		Болота і підземні води. Водні ресурси України	Розділ 3 п.3.2
	Ґрунти та ґрунтові ресурси	Ґрунтові ресурси України. Ґрунти місцевості району.	Розділ 2 п. 1.1
	Рослинність	Рослинний покрив України. Рослинний світ своєї району.	Розділ 4 п. 4.1
	Ландшафти України	Ландшафти району	Розділ 4 п. 4.1.
		Дослідження ландшафтів району	Розділ 4 п. 4.1
	Природокористування	Природно-заповідний фонд України	Розділ 4 п. 4.2
	Географічне положення	Географічне положення, адміністративно-	Розділ 1 п.1.1 п.1.2

	Краснопільського району	територіальний устрій, історія формування і розвитку	
		Ознайомитися з об'єктами природи своєї місцевості.	Розділ 1 п. 1.2

5.2 Розробка уроку

План-конспект уроку

Тема: « Фізико-географічне характеристика Краснопільського району»

Мета уроку:

- навчальна: Поглибити знання про особливості геологічну будову, рельєф, клімат та географічне положення Краснопільського району;
- розвиваюча: розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами природи, будувати логічні міркування та робити висновки;
- виховна: формувати дбайливе ставлення до природи, та екологічної культури.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Основні поняття та терміни: район, орографічні одиниці, корінні породи, клімат, водні об'єкти, ґрунтово-рослинний покрив, ландшафт.

Обладнання: робочі зошити, атласи: «Фізична географія України», «Атлас Сумської області»), фізична карта Сумської області, мультимедійна презентація.

Структура уроку

- I. Організація класу до уроку (2 хв).
- II. Актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів (7 хв).
- III. Мотивація пізнавальної діяльності (2 хв).

- IV. Вивчення нового матеріалу (20 хв).
- V. Узагальнення і систематизація знань (9 хв).
- VI. Домашнє завдання (5хв).

Хід уроку

I. Організація класу до уроку (2 хв).

(Привітання з учнями, перевірка готовності учнів до уроку, фіксація відсутніх учнів).

II. Актуалізація опорних знань (7 хв).

Прийом «Закінчи вислів»

1. У рельєфі України переважають...
2. Основними клімато-твірними чинниками називають...
3. Головними умовами ґрунтоутворення є...

III. Мотивація навчальної діяльності (2 хв).

Який висновок можна зробити почувши вислів:

«Мій дім - моя фортеця» В. Ілченко.

Що автор мав на увазі?

Повідомлення теми і плану уроку:

Тема уроку: « Фізико-географічне характеристика Краснопільського району»

1. Історія виникнення району та географічне положення Краснопільщини.
2. Геологічна будова району.
3. Клімат.
4. Водні ресурси району.

IV. Вивчення нового матеріалу (20 хв).

(Розповідь вчителя)

1. Виникнення Краснопільського району, почалося з будівництво Белгородська оборонна лінія, стало одним з головних аспектів виникнення Краснопільського району. Дана оборона лінія мала оборонне значення у південних районах Московії від набігів Ногайської орди, і головне від

Кримського хана. Невеликий острог який був споруджений у 1640 році, став на той час став головною фортифікаційною спорудою Краснопілля.

Поселення почали стрімко розростатися починаючи з 1651 року, и налічувало близько 200-300 осіб. Починаючи з 1673 рік чисельність населення становила близько 1200 осіб. В тому самому році, було прийняте рішення збудувати чималу фортецю для кращого укріплення території. Першу символіку поселення отримало в першій половині XVIII ст. Ця символіка мала вигляд печатки з гербом містечка, на самій печатці був зображений хрест в сяйві на фоні півмісяця.

2. Геологічна будова.

Район знаходиться у межах позальодовикового району. Даний район припадає на південно-східну частину області, а саме долину річки Псла та річки Ворскла.

Переважного поширення тут набули еолово-делювіальні утворення, до складу яких входять верхньо-четвертинні, середньо-четвертинні та нижньо-четвертинні лесові породи. Даний вид породи поширений на високих річкових терасах, на вододілах, але лесові породи які знаходяться на території району взагалі відсутні на перших надзаплавних терасах, а також на річкових терасах.

3. Клімат.

Краснопільського району - в межах помірно-континентального клімату. Циркуляційними процесами, які сформували клімат району є перенесення різних повітряних мас, виникнення і перетворення атмосферного фронту, антициклональна і циклональна діяльність в межах даного фізико-географічного району.

4. Водні ресурси району.

Територія Краснопільського району налічує понад 160 ставків, загальною площею 950 гектарів. Внутрішні води Краснопільського району складаються з річок, ставків, боліт та підземних вод району. На території району налічується 15 малих річок до них входять: Дернова, Закобилля,

Сироватка, Корова, Удава, Прикіл, Рибиця, Пожння, Тонка та Грязна. Та одна середня річка, що входить до системи річкової мережі району є річка Псел. Загальна довжина всієї річкової мережі в межах фізико-географічного району становить 353,6 км.

V. Узагальнення та систематизація знань (9 хв).

- Завдання 2. Дайте характеристику коротку характеристику щодо, кліматичних умов району. Відповідь оформити у вигляді таблиці.

Тип клімату	Радіаційний баланс (кКал/см ²)	Середня температура		Особливості циркуляції атмосфери за сезонами року	Середньорічна кількість опадів
		Січня	липня		

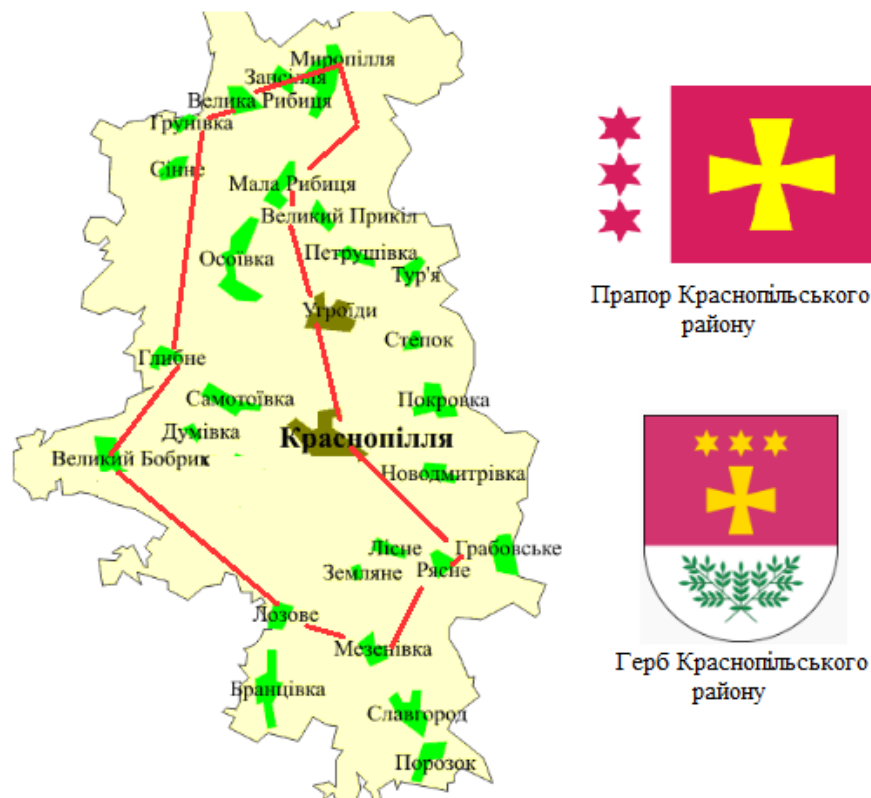
V. Домашнє завдання (5 хв).

Підготувати повідомлення на про одну із характеристик району.

5.3 Розробка туристичного маршруту

Культурно-історичний туристичний потенціал Краснопільського району, слід зазначити, що він досить значний. Є 57 пам'яток історії та 28 пам'яток архітектури, серед яких Воскресенська церква, збудована в 1808 р. (с. Великий Бобрик), водяний млин (с. Грабовське, 1914 р.), Михайлівська церква (с. Грунівка), Іллінська церква (Краснопілля), Успенська церква (Мала Рибиця), дзвіниця Спасо-Преображенської церкви (1883) та Миколаївська церква (1885) в селі Миропілля (передмістя Студенок), Монастир Святого Димитрія. Рясне), церква св. Іллі, збудована в 1848 році в с. Угроїди та ін.

На розгляд пропонується авторський триденний комбінований (автобусно-пішохідний) туристичний маршрут для ознайомлення з історико-культурною спадщиною Краснопільського району (рис. 1).

(Рис.5.1). Картосхема пропонованого туристичного маршруту

Маршрут може використовуватися як організованими групами, так і індивідуально. Не виключено використання даного маршруту підготовленими групами активних велотуристів. Маршрут також є цінним

для організації краєзнавчо-туристичної роботи та патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти. Повернення у стартову точку полегшує організацію підвезення туристів з інших регіонів. Місця ночівлі під час маршруту відбуваються в с. Великий Бобрик та с. Великий Прикіл у місцевих мотелях.

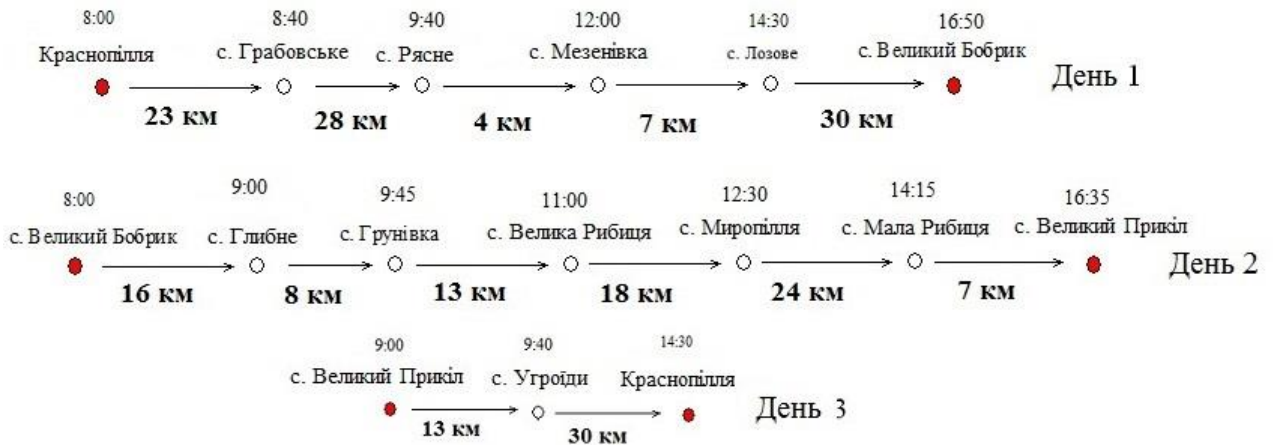

Рис.5.2. Графік руху по маршруту

Під час екскурсії та відвідування села Великий Бобрик можна помилуватися Воскресенською церквою з триярусною дзвіницею та знаменитим старовинним парком. Недалеко від села знаходиться давнє поселення жителів півночі, яке датується IX століттям нашої ери.

Цікаво відвідати Грунівську Січ - своєрідний аналог Козацької Січі та садибу сільського зеленого туризму, яка унікальна тим, що тут козацько-лицарська школа працює цілий рік. На базі цієї садиби ви можете одночасно відпочити і вчитися.

Основними перевагами інвестицій у туризм в Краснопільському районі є вигідне економіко-географічне положення, наявність інфраструктури та транспортного сполучення в районі [27].

Висновок. Територія Краснопільського району є перспективною для «зеленого» та історико-культурного туризму. Нами спроектовано триденний комбінований (автобусно-пішохідний) туристичний маршрут для ознайомлення з історико-культурною спадщиною Краснопільського району. В даному контексті маршрут також є цінним для організації краєзнавчо-

туристичної роботи та патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти. Під час маршруту спроектовано місця ночівлі груп туристів у місцевих мотелях. Пропонований туристичний маршрут вимагає насичення певними інфраструктурними елементами (зокрема закладами розміщення і громадського харчування, оглядовими майданчиками і обладнаними фотозонами).

ВИСНОВКИ

Підходячи до формування загальних, то основне завдання даного дослідження було повністю виконане. Всі критерії оцінки району з різних фізико-географічних та інших точок, були досліджені в повному обсязі з дотриманням всіх правил та вимог. Загалом, якщо коротко схарактеризувати кожний розділ даного фізико-географічного дослідження, можна загального висновку.

Починаючи з фізичних та історичних аспектів, ми дійшли твердження, що цей фізико-географічний простір має значне історико-культурне минуле, що в майбутньому суттєво впливає на формування фізико-географічного простору. Усі історичні події, що відбулися в районі, мали значний вплив на формування території та встановлення меж району, що ми можемо спостерігати сьогодні. Основні події, що вплинули на формування цього фізико-географічного простору, відбулися в період з 1640 по 1965 рік включно. За цей період на території Краснопільського району було проведено 11 територіально-адміністративних реформ.

В тектонічному та геоморфологічному плані, територія Краснопільського району розташована в межах льодовикової зони. Ця територія припадає на південно-східну частину області, а саме долину річки Псла та річку Ворсклу. Тут переважають еолово-делювіальні утворення, які включають верхню четвертину, середню четвертину і нижню чверть лісових порід. Цей тип гірських порід поширений на високих річкових терасах, вододілах, але лісові породи в районі повністю відсутні на перших заплавах, а також на річкових терасах.

Кліматична та гідрологічна характеристика показала, такі важливі чинники клімату Краснопільського району, як той, що знаходиться в межах помірно-континентального клімату. Циркуляційні процеси, що сформували клімат району, - це перенесення різних повітряних мас, поява та

трансформація атмосферного фронту, антициклонічна та циклонічна діяльність у межах даного фізико-географічного району.

З точки зору гідрологічних об'єктів ця фізико-географічна зона представлена внутрішніми водами, що складаються з річок, ставків, боліт та підземних вод району. В районі є 15 малих річок, до яких належать: Дернова, Закобиля, Сироватка, Корова, Удава, Прикіл, Рибиця, Пожня, Тонка та Грязна. Але однією середньою річкою, яка є частиною річкової мережі району, є річка Псел. Загальна довжина всієї річкової мережі у межах фізико-географічного району становить 353,6 км. На території Краснопільського району понад 160 ставків загальною площею 950 га.

Ландшафти ти природньо-заповідні території мають характеристику, ця місцевість розташована в межах Псельсько-Ворсклінського за межами сильно розсіченого зльодовика височини. Корінні породи, що знаходяться в цій області, є неогеновими відкладами. Поверхня Краснопільського району представлена широким хвилястим горбисто-балочним піднесенням і має значний загальний ухил у південно-західному напрямку. Таким чином, даних район має значну кількість заповідних територій.

На основі даної кваліфікаційної роботи, був складений конспект уроку для проведення в восьмому класі. Також в останньому розділі, зображений план туристичного маршруту по визначним місцям даної місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми дослідження довкілля. Збірник наукових праць (за матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 10-річчю створення Гетьманського національного природного парку, 24-26 травня 2019 р., м. Суми) / Ред. кол.: Шейко В.І., Касьяненко Г.Я., Литвиненко Ю.І. та ін.; Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. — Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. — 124-125 с.).
2. Атлас Сумської області. Ред. кол.: Ф. В. Зузук, М. І. Білик та ін. Київ, 1995. 40 с.
3. Білецький В.С., Смирнов В.О. Б 61 Технологія збагачення корисних копалин (видання друге). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2009. 13 с.
4. Василега В.Д. Ландшафтна екологія: навч. посібник. Суми, 2010. 303 с.
5. Географічна енциклопедія України: В 3-хт./ Редкол.:О.М.Маринич (відповід. редакц.) таін. К.: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1989. Т.3:ст.89.
6. Гісмтео, прогноз погоди. URL: (<https://www.gismeteo.ru/diary/11868/2019/11/>) (дата звернення 15.09.19).
7. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: монографія. Київ: Видав. поліграф. центр «Київський університет», 2005. 331 с.
8. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: навч. посібник. Чернівці, 2008. 168 с.
9. Данильченко О. С. Гідролого-географічна структура водних ресурсів Сумської області. Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. 2010. №18. С. 260-266.
10. Державний концерн «УКРТОРФ». Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL: http://ukrtorf.com.ua/?page_id=82 (дата звернення 10.07.19).
11. Екологічний паспорт Сумської області станом на 01.01.2018 URL: https://menr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2017/%D0%A1%D1%83%D0%B

C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%202017.pdf (дата звернення 21.04.2019).

12. Заповідні скарби Сумщини. — Під загальною редакцією д.б.н. Т. Л. Андрієнко. — Суми: Видавництво «Джерело»; 2001. — 208 с.
13. Капінос Н.О. Окремі аспекти землевпорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад, 2016. — 158 с.
14. Корнус А.О., Удовиченко І.В., Леонтєва Г.Г., Удовиченко В.В., Корнус О.Г. Географія Сумської області: природа, населення, господарство. Суми : ФОП Наталуха А.С., 2010. 184 с.
15. Корнус А.О., Чайка В.В. Геоморфологічна будова Сумської області: методичні вказівки для студентів природничо-географічного факультету. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2006. 3 с.
16. КорнусА.О., Данильченко О.С. Ландшафтно-гідрологічне районування території Сумської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2015. № 1. С. 49-56.
17. Кузін Н., Бойченко Р. Особливості використання земельно-територіального ресурсу Сумської області URL: // www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64 > Vlnau_econ.
18. Нешатаев Б. Н., КорнусА.А., Шульга В.П. Региональные природно-территориальные комплексы Сумского Приднепровья. Наукові записки СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2005. С. 10-31.
19. Нешатаєв Б. М. Проблеми регіональної фізичної географії, геоєкології та геоісторичного аналізу: монографія / Передм. А. О. Корнус, С. І. Сюткін. Суми: Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 244 с. (Рос. мовою).
20. Корнус А. О., Удовиченко І. В., Леонтєва Г. Г., Удовиченко В. В., Корнус О. Г. Географія Сумської області: природа, населення, господарство. Суми : Наталуха А.С., 2010. 183 с.

21. Корнус А. О., Корнус О. Г. Промисловість Сумської області (економікогеографічне дослідження) : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 136 с.
22. Корнус А.О. Сільське господарство Сумської області (економіко-географічне дослідження): монографія. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. – 100 с.
23. Нешатаєв Б. Н., Корнус А. А., Шульга В. П. Региональные природно-территориальные комплексы Сумского Приднепровья // Екологія і раціональне природокористування: Наукові записки. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2005. С. 10-31.
24. Природно-заповідний фонд Сумської області: Атлас-довідник. — К.:ТОВ «Українська картографічна група», 2016. — 94 с.
25. Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду Сумської області в розрізі адміністративних утворень станом на 18.07.2018 р. URL : <http://www.рек.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-50-35>.
26. Острога Д. В., Сюткін С. І. Географо-краєзнавча характеристика Краснопільського району Сумської області // Теоретичні та прикладні аспекти досліджень з біології, географії та хімії: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих учених, (м. Суми 30 квітня 2020 р.) – Суми: ФОП Цьома С. П., 124-126.
27. Нешатаєв Б. М., Острога Д. В., Сюткін С. І. Концепція нового туристичного маршруту по території Краснопільського району Сумської області // П'яті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 9-11 жовтня 2020 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А. О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2020. С. 57-59.

ДОДАТКИ

Додаток А

Картосхема Краснопілляського району

